

TÁTRAI PATRIK

A DEMOGRÁFIAI ASSZIMILÁCIÓ
SZÁMSZERŰSÍTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI
A SZLOVÁKIAI MAGYAROK
2021-ES NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATAI PÉLDÁJÁN

A Kárpát-medencei magyarság demográfiai fogyatkozása a 2021-es népszámlálási kör alapján tovább folytatódott, illeszkedve a korábbi trendekhez és a népmozgalmi adatokhoz. A népszámlálások alapján a kisebbségi magyar közösségek fogyása felgyorsult: Horvátországban 27%-kal (3,7 ezer fővel), Szerbiában 27%-kal (67 ezer fővel), Romániában 18%-kal (225 ezer fővel) csökkent a magyar népesség száma.¹ Kivételt jelent viszont Szlovákia, ahol a 2001–2011 közötti 12%-os (62 ezer fős) csökkenést követően 2011 és 2021 között „mindössze” 8%-kal (36 ezer fővel) csökkent a magyarok száma.

A népszámlálási eredmények napvilágra kerülését követően mindig fontos kérdés, hogy mi befolyásolta leginkább a változást. Azonban egy kisebbség számában bekövetkezett változás magyarázata mindig sokkal bonyolultabb kérdés, mint adott terület összlakosságáé, hiszen utóbbit olyan, viszonylag objektív módon rögzíthető tényezők határozzák meg, mint a természetes szaporodás (születések és halálozások különbözete), valamint a migrációs egyenleg (ki- és bevándorlás mérlege). Ha viszont a népesség egyik etnikai csoportjának – jelen esetben a szlovákiai magyarságnak – a demográfiáját vizsgáljuk, akkor a fenti két tényező mellett számításba kell venni az etnikai identifikáció kérdéskörébe tartozó változásokat is. Utóbbi takarhatja az egyén életében bekövetkező, különböző okokra visszavezethető önidentifikációs változást, de ennél általában jelentősebb a generációk között bekövetkező változás (ilyen például, ha egy magyar anya gyermeke nem magyar lesz), azaz a demográfiai és az etnikai reprodukció mértéke közötti különbség.² Ellentétben a többi határon túli magyar kisebbséggel, ahol döntően a

1 Az összehasonlítást valamelyest nehezíti, hogy míg Szlovákiában és Horvátországban az eredeti terveknek megfelelően 2021-ben bonyolították le a népszámlálást, addig Romániában 2022 májusában (de 2021. december 31-es eszmei időponttal), míg Szerbiában 2022 őszén; így a népszámlálások közötti időintervallum az egyes országokban enyhén eltérő.

2 Szilágyi N. Sándor: Az asszimiláció és hatása a népesedési folyamatokra. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. RMDSZ Ügyvezető Elnöksége: Kolozsvár, 2004. 157–234.

migráció és a természetes fogyás áll a létszámváltozás hátterében, a szlovákiai magyarság esetében főként az etnikai reprodukció csökkenése okozta a magyarok fogyását.

Kelet-Közép-Európában az etnikai szerkezet „objektív” népmozgalmi tényezőkkel nem magyarázható változásait, tehát az etnikai identifikációval és reprodukcióval kapcsolatba hozható változásokat általában az asszimilációs diskurzus keretein belül szokták vizsgálni. A szlovákiai magyarok etnikai folyamatait tekintve is ez a döntő megközelítés,³ mind a szakirodalomban, mind a szlovákiai magyar elitdiskurzusokban. Ez természetesen jól indokolható, hiszen ahogy azt Biczó Gábor és Kiss Tamás is kiemeli, az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a rivális fogalmakkal szemben komplexebb, magasabb fokú.⁴

Ahhoz azonban, hogy az asszimilációt mint analitikus és operatív fogalmat tudjuk alkalmazni, egyetértve Biczó Gáborral⁵ és Ilyés Zoltánnal,⁶ el kell távolodni az asszimilációnak a – térségünkben hagyományos, a társadalompolitikai diskurzusokban még mindig domináns – veszteség- vagy hanyatlásolvasatától. Ugyanakkor fontos leszögeznünk, hogy jelen munka alapvetően a demográfia makroperspektívájából vizsgálja a kérdést, elfogadva Kiss Tamás⁷ megállapítását, mely szerint „*az asszimiláció makroszinten lehet igazán hasznos fogalom*”, ahol a „*vizsgálat egysége nem az egyén, hanem egy népesség etnokulturális reprodukciója.*” Ebből a megközelítésből pedig számunkra is teljesen elfogadható Szilágyi

-
- 3 Pl. Gyurgyík László: *Asszimilációs folyamatok a szlovákiai magyarság körében*. Kalligram: Pozsony, 2004.; Gyurgyík László: *A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai 1989-től 2011-ig*. Fórum Kisebbségkutató Intézet: Somorja, 2014.; Homišinová, Maria: Magyarországi szlovákok és szlovákiai magyarok. Empirikus elemzés a nemzeti identitás szerkezetéről. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2008. 10 (1). 77–94.; Horbulák Zsolt – Demeter Gábor: A szlovákiai magyar közösség létszáma és területi mintázata a 2021. évi népszámlálás alapján. *Területi Statisztika*, 2023, 63 (2). 207–233.; Majo, Juraj: Space and ethnic identity transmission: case study from Galanta district in Slovakia. In: Ugyanó: „*New*” *Europe and challenges of sustainable development*. Geografika: Bratislava, 2009. 84–93.; Pregi, Lóránt – Novotný, Ladislav: Impact of migration and natural reproduction on the development of the Slovak–Hungarian ethnic boundary in eastern Slovakia, 1991–2018. *Regional Statistics*, 2022. 12 (1). 77–103.; Szarka László: Az etnikai vegyesség jelenségei a szlovákiai magyarság identitásában. In: Nagy Melinda (szerk.): *A Selye János Egyetem 2012-es „Művelődés – Identitás – Egészség” Nemzetközi Tudományos Konferenciájának Tanulmánykötete*. Selye János Egyetem: Komárom, 2012. 232–237.
 - 4 Biczó Gábor: Az asszimiláció fogalmának műveleti értéke a szociokulturális hasonulási folyamatok értelmezésében. In: Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció*. MTA Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2011. 19–38.; Kiss Tamás: A makroperspektíva védelmében. In: Bárdi Nándor – Tóth Ágnes (szerk.): *Asszimiláció, integráció, szegregáció*. MTA Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2011. 39–48.
 - 5 Biczó Gábor: A szórványkérdés transznacionális dimenziói és a magyar szórványkutatás. In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Budapest, 2005. 21–42, itt: 41.
 - 6 Ilyés Zoltán: Szórványkutatás, szórványértelmezés. Megjegyzések a Kárpát-medence szórványközösségeinek társadalomtudományi vizsgálatához. In: Ilyés Zoltán – Papp Richárd (szerk.): *Tanulmányok a szórványról*. Gondolat – MTAKI: Budapest, 2005. 64–77, itt: 75.
 - 7 Kiss, 2011. A makroperspektíva, i.m. 43.

N. Sándor⁸ asszimilációértelmezése: „*demográfiai értelemben asszimiláció minden olyan folyamat, amelynek eredménye valamely nyelvi, etnikai vagy felekezeti kritériumok szerint meghatározott népesség lélekszámának (nem számarányának!) és/vagy reprodukciójának egy másik, ugyanolyan kritériumok szerint meghatározott népesség javára történő csökkenése.*”

A demográfiai asszimilációnak Szilágyi három, statisztikailag értelmezhető formáját különbözteti el:⁹ ezek az *autoidentifikáció megváltozása* (adott személy a népszámlálásokon eltérő nemzetiséget deklaráll), a *korábbi heteroidentifikáció megváltozása* (valaki felnőttként más nemzetiségűnek vallja magát, mint korábban a szülei regisztráltatták), illetve az *etnikai reprodukció csökkenése egy másik etnikum javára* (adott nemzetiségű szülő[k] gyermekét más nemzetiségűként regisztrálják). Az első típus intragenerációs, a harmadik intergenerációs asszimiláció, a második típus statisztikai szempontból nézve intragenerációs, de a jelenség értelmezése szempontjából inkább intergenerációs asszimiláció.

Az asszimiláció demográfiai megközelítésével kapcsolatban felmerül egy további fontos elméleti kérdés. Ezt Kiss Tamás az akkomodacionista és integracionista értelmezések különbségeként írja le.¹⁰ A demográfiai megközelítés az előbbihez – azaz a magyar elitek határmegerősítési gyakorlatához – kapcsolódva éles etnikai csoporthatárokat és egyértelműen elkülönülő magyar népességet tételez. Így erdélyi kontextusban „*az asszimilációt egyéni határátlépések sorozataként írták le, amelyek ugyan a demográfiai arányokat a többség javára tolják el, de nem változtatják meg a kisebbségi társadalom jellegét és a többséghez való viszonyát.*”¹¹ Ezzel szemben az integracionista megközelítésben az etnikai keveredés a csoporthatárok elmosódásához, az esszenciális etnikai kategóriákkal nem azonosuló népességhez vezethet. Ezt a folyamatot pedig nemcsak az asszimiláció, hanem a hibriditás vagy éppen a kettős kötődések elméleti keretében is lehet értelmezni, ahogy ezt már több dél-szlovákiai esettanulmány meg is tette.¹² Utóbbiak statisztikai vizsgálatához fontos adalékot jelenthet az immár a 2021-es szlovák népszámlálásban is megjelenő második nemzetiség.

A demográfiai asszimiláció számszerűsítése a fentiek következtében is jelentős kihívás, amelyet – szemben például a természetes szaporodással, illetve a migrációval – inkább csak közelíteni lehet. Jelen tanulmány éppen ezért arra vállalkozik, hogy a 2021-es népszámlálás,

8 Szilágyi N. Sándor: Az asszimiláció és hatása a népesedési folyamatokra. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. RMDSZ Ügyvezető Elnöksége: Kolozsvár, 2004. 157–234, itt: 160.

9 Uo. 177–179.

10 Kiss Tamás: Asszimiláció és határ-megerősítés. Vegyes házasságok és a vegyes családokon belüli etnikai szocializáció Erdélyben. In: Apró István (szerk.): *Média és identitás 2*. Médiatudományi Intézet: Budapest, 2016. 47–88.

11 Uo. 56.

12 Árendás Zsuzsanna: Az iskolaválasztás elbeszélései. *Társadalmi Együttélés*, 2012. 1.; Szarka, 2012. Az etnikai vegyesség, i.m.; Tátrai Patrik: Asszimiláció vagy hibriditás? Értelmezési keretek a Zorborvidék etnikai átalakulásához. *Néprajzi Látóhatár*, 2017. 26. (1–4). 95–112.

illetve a népmozgalmi adatok alapján különböző megközelítésekkel, módszerekkel vizsgálja a demográfiai asszimilációt és annak mintázatait (pl. irányát, fajtáit, területi sajátosságait), továbbá megpróbálja megbecsülni, hogy az asszimiláció milyen mértékben járult hozzá a magyarok számának csökkenéséhez. Ehhez először megvizsgálom, hogy milyen (statisztikai) módszerekkel lehet mérni a demográfiai asszimilációt, majd áttekintem a népszámlálás főbb eredményeit a népszámlálás változó módszertanának tükrében, végül bemutatom a különböző módszerekkel számított eredményeket.

Az asszimiláció számszerűsítésének lehetőségei

Az asszimiláció mérését alapvetően két típusba sorolhatjuk: a hivatalos statisztikai adatok (népszámlálás, népmozgalmi statisztikák) vonatkozó adatainak elemzése, illetve survey adatok (döntően az asszimilációra fókuszáló kérdőíves felmérések) elemzése.¹³ Jelen tanulmányban a témánk fókuszából következően csak az előbbiekkal foglalkozunk, hangsúlyozva, hogy az egyes módszerek nagyban függenek az elérhető adatok minőségétől. Különbséget kell még tennünk az intragenerációs – azaz az egyéni életút folyamán bekövetkezett – identitásváltás mérése, valamint az intergenerációs asszimiláció, azaz az etnikai átörökítés megszakadásának számszerűsítése között, amelyekre más és más módszerek alkalmasak.

A legkedvezőbb, egyben legritkább eset az, amikor lényegében közvetlenül lehet számszerűsíteni az asszimilációt vagy valamelyik fajtáját. Erre a Kárpát-medencei magyarság esetében – legjobb tudomásom szerint – mindössze egy példa van, mégpedig a szlovéniai magyarság 1991–2002 közötti létszámváltozása kapcsán. A szlovén statisztikai hivatal ugyanis közzétette, hogy azon 1991-ben regisztrált magyar nemzetiségűek közül, akik a 2002-es népszámlálásba is bekerültek, hányan vallották magukat magyarnak. Eszerint az 1991-ben rögzített 6350 magyar közül 2002-ben 1321-en már más identitást vallották, illetve 507 korábban más nemzetiségű személy vallott magyar etnikai affiliációt 2002-ben.¹⁴ Fontos megjegyezni, hogy ez a módszer csak az intragenerációs asszimiláció mértékét mutatja, azt viszont rendkívül pontosan. A szlovéniai eredmények ehelyütt leginkább azért fontosak, mert rávilágítanak

13 Dél-szlovákiai kontextusban ilyenek voltak pl. Csepeli György – Örkény Antal – Székelyi Mária: *Nemzetek egymás tükrében. Interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében*. Balassi: Budapest, 2002.; Gyurgyík, 2004. Asszimilációs folyamatok, i.m.; Dobos Ferenc: *Asszimilációs folyamatok az erdélyi, felvidéki, kárpátaljai és vajdasági magyarság körében 1996–2011*. Kutatási jelentés. Kézirat. B-Fókusz Intézet: Budapest, 2011.; Tátrai Patrik: *Az etnikai viszonyok átalakulása a Zoborvidéken – két felmérés tükrében*. In: Fedinec Csilla – Ilyés Zoltán – Simon Attila – Vizi Balázs (szerk.): *A közép-európai dicsérete és kritikája*. Kalligram: Pozsony, 2013. 538–556.

14 Šircelj, Milivoja: *Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije popisi 1991-2002*. Statistični urad Republike Slovenije: Ljubljana. 2003. 163.

arra, hogy a népszámlálások által rögzített identitásváltás kétirányú folyamat, amelynek a legtöbb módszer csak az eredőjét, azaz az asszimilációs egyenleget tudja megbecsülni.

Ilyen módszernek tekinthető a *mérlegmódszer*, vagy más néven *reziduális módszer*, aminek a lényege, hogy adott etnikai csoport természetes népmozgalommal és vándormozgalommal nem magyarázható létszámváltozását azonosítják asszimilációként.¹⁵ A módszer egyik korlátjának tekinthető, hogy a vándorlási statisztikák általában nem teljeskörűek, így a Gyurgyík László által csak „rejtett migrációnak” nevezett jelenséget (be nem jelentett, túlnyomórészt nemzetközi migráció) nem tudjuk pontosan követni,¹⁶ ami természetesen jelentősen befolyásolja a „maradékelven” kalkulált asszimiláció nagyságát is. A módszer másik korlátja, hogy a születések, halálozások és vándorlások regisztrálásakor rögzített nemzetiség nem feltétlenül van összhangban a népszámlálás során rögzített nemzetiséggel.

Az asszimiláció mérésének egy másik lehetősége a népesség nemzetiségi bontású korcsoportos szerkezetének elemzése. Ezen eszköz egyaránt alkalmas az asszimiláció mértékének megbecsülésére, valamint az asszimiláció típusának (pl. inter- vagy intragenerációs asszimiláció) bemutatására. Az intragenerációs asszimiláció nagysága az ún. *koreltolós* módszer segítségével jól érzékeltethető.¹⁷ Ennek lényege, hogy a legutóbbi két népszámlálás ötéves korcsoportjainak lélekszámváltozását – vagy megfelelő részletességű adatok birtokában akár a koréves adatokat – összehasonlítjuk a többségi, illetve az össznépesség vonatkozó mutatóival. Így esetünkben a 2011-ben 0–4 éves korosztályt a 2021-es 10–14 éves korosztállyal, az 5–9 évest a 15–19 évesekével, stb. hasonlítjuk össze. A változás mértéke az idősebb korcsoportoknál egyre nagyobb mértékű a növekvő halálozás miatt. Bár a halálozáson kívül az eredményeket országos szinten a nemzetközi, alacsonyabb területi egységeknél a belföldi migráció is befolyásolja, de talán a változás nagyságánál is fontosabb információ a magyar korcsoportok létszámváltozásának a többségi nemzethez, illetve az össznépességéhez való viszonyulása, amely összességében jó indikátora az egyéni életút folyamán bekövetkező identifikációs változásoknak.

Az asszimilációs folyamatok irányának – és részben mértékének – szemléltetésére egy másik közvetett eszköz a *népszámlálások* különböző, az etnicitáshoz kapcsolódó kategóriáinak, leggyakrabban a *nemzetiségi és anyanyelvi adatsorainak az összevetése*. E két kategória

15 Pl. Varga E. Árpád: Az erdélyi magyarság asszimilációs mérlege a XX. század folyamán. *Regio*, 2002. 1. 171–205.; Veres Valér: A romániai magyarok 2002. évi lélekszámáról. *Magyar Kisebbség*, 2002. 4. 97–108.; Kiss Tamás: Demográfiai körkép. A kisebbségi magyar közösségek demográfiai helyzete a Kárpát-medencében. *Educatio*, 2012. 21 (1). 24–48, itt: 45.

16 Gyurgyík László: Népesedési folyamatok Szlovákiában. In: Gyurgyík László – Kiss Tamás: *Párhuzamok és különbségek. A második világháború utáni erdélyi és szlovákiai magyar népességfejlődés összehasonlító elemzése*. Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány: Budapest, 2010.; Pregi–Novotný, 2022. Impact of migration, i.m.

17 Gyurgyík, 2010. Népesedési, i.m. 215–218.; Tóth Ágnes – Vékás János: A magyarországi nemzetiségek létszámváltozása 2001 és 2011 között. *Statisztikai Szemle*, 2013. 91 (12). 1256–1267.

különbségének értelmezése azonban korántsem olyan egyértelmű, mint például a korcsoportos vizsgálatoké, adott esetben országonként, és kisebbségenként is eltérő lehet. A szakirodalom többsége az eltérő anyanyelvet és nemzetiséget bevalló embereket az asszimilációs diskurzuson belül értelmezi,¹⁸ egyes tanulmányok viszont a hibriditás,¹⁹ vagy a kettős kötődések értelmezési mezéjében vizsgálják a kérdést.²⁰ Függetlenül azonban az elméleti keretezettől, az eltérő anyanyelv és nemzetiség (bármilyen kombinációban történő) megadását egyaránt a köztesség egyik indikátorának tekinthetjük, magát a csoportot pedig – éppen a köztessé, átmeneti, két etnikai csoport közti léte miatt – nevezhetjük akár hibrideknek is.²¹ Ugyanakkor makroszintű megközelítésben elfogadhatónak tűnik Szilágyi N. Sándor megállapítása, mely szerint a nyelvi és az etnikai identitás „*disszonanciája a mi kultúránkban nem egy hosszú ideig fenntartható állapot*”,²² ami egyben azt is jelenti, hogy közösségi szempontból a különbség nagysága arányos lehet az aktív nemzetváltás fázisával, hiszen egy lezárult vagy előrehaladott asszimilációnál az anyanyelv és nemzetiség már újra megegyezik. Fontos megjegyezni, hogy e két kategória különbsége egyaránt jelezheti az intergenerációs és az intragenerációs asszimilációt. A módszer fő haszna nem a demográfiai asszimiláció számszerűsítése, hanem az irányának és fő relációinak (jellemző interetnikus kapcsolatok volumenének) a megállapítása.

A szakirodalom egy része nemcsak e két kategória különbségét, hanem egyéb relációkat is az asszimiláció indikátoraként értelmez. Ilyen például a nemzetiségi adatok összevetése a

-
- 18 Mírnics Károly: Asszimilációs tényezők és asszimilációs politika Jugoszláviában (Vajdaságban). *Regio*, 1998. 9 (2). 41–63.; Varga, 2002. Az erdélyi magyarság, i.m.; Szilágyi, 2004. Az asszimiláció, i.m.; Gyurgyík László: Nemzetiség és anyanyelv szerinti hovatartozás a szlovákiai nemzeti, etnikai közösségek életében. In: Lelkes Gábor – Tóth Károly (szerk.): *Národnostné a etnické menšiny na Slovensku – Nemzeti és etnikai kisebbségek Szlovákiában 2005*. Fórum Kisebbségkutató Intézet: Somorja, 2006.; Tátrai Patrik: Anyanyelv és nemzetiség mint az interetnikus kapcsolatok mutatója Erdély magyar lakosságának példáján. *Tér és Társadalom*, 2011. 25 (2). 48–68.
- 19 Horváth István: *Elemzések a romániai magyarok kétnyelvűségéről*. Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale: Cluj-Napoca, 2008.
- 20 Gyurgyík László: Quo vadis? A szlovákiai magyarsághoz tartozók (száma) a 2021. évi népszámlálás nemzetiségi és anyanyelvi adatai alapján. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2022. 24 (3). 3–20.
- 21 Horváth, 2008. Elemzések, i.m. 10.; Gyurgyík László szerint a nemzeti–etnikai közösségekhez tartozók hierarchikus rendbe sorolhatók az adott csoporthoz való tartozásuk erőssége szerint: magcsoport (azonos anyanyelv és nemzetiség), belső szféra (csak nemzetiség szerint tartozik a csoporthoz), külső szféra (csak anyanyelv) szerint tartozik a csoporthoz. Kialakulásukat tekintve azonban nem tesz lényegi különbséget utóbbi két csoport között. Ha tehát egy konkrét példát, a szlovák–magyar viszonylatot nézzük, akkor ebben az értelmezésben a magyar nyelvű szlovákok csoportja ugyanúgy magyar-szlovák irányú asszimiláció által jön létre, mint a szlovák nyelvű magyaroké. A modellből azonban hiányzik a magyarokhoz asszimilálódott szlovákok – nem túl nagy számú – csoportja; őket a fenti logika alapján (nemzetiségi többlet: asszimiláló csoport) valószínűleg a magyar nemzetiségű szlovák anyanyelvűek között találjuk (Gyurgyík, 2006. Nemzetiség, i.m. 81–82).
- 22 Szilágyi, 2004. Az asszimiláció, i.m. 166. Fontos azonban megjegyezni, hogy e megállapítás a romániai magyarokra vonatkozóan keletkezett, és kiterjeszthető a Kárpát-medencei magyar, szlovák, román, stb. közösségekre is, de nem feltétlenül igaz a romák szemszögéből nézve.

felekezeti adatokkal, vagy éppen a magyar párt(ok)ra leadott szavazatokéval.²³ Bár adott kontextusban, például ahol a felekezeti és az etnikai határok egybeesnek, van hozzáadott értéke a módszereknek, a fenti összevetések inkább alacsonyabb területi szinteken (pl. település, járás) hozhatnak érdemi eredményeket.

Az indirekt megközelítések közül a *vegyes házasságokra* a szakirodalom legnagyobb része mint az asszimiláció katalizátorára, egyes esetekben²⁴ mint fő okára tekint. Ugyanakkor a demográfiai asszimiláció szempontjából a vegyes házasságok leginkább mint az etnikai reprodukció csökkenésének tere játszanak szerepet,²⁵ hiszen ahol csak az egyik házastárs magyar, ott nagyobb arányban sorolják be a gyerekeket nem magyarként; magyarán a vegyes házasságokban valósul meg leginkább a demográfiai és etnikai reprodukció szétválása. Emellett persze megemlíthető az is, hogy a vegyes házasságokban számottevőbb az egyik házastárs nemzetiségváltása is.²⁶

Habár önmagában a vegyes házasságok aránya (akár a stock, akár a flow adatok) még nem feltétlenül jelzi az asszimiláció mértékét, ezek dinamikája már jobban hasznosítható az asszimilációra vonatkozó indirekt demográfiai számítások további megalapozásában.²⁷ A vegyes házasságok részletes elemzésére azonban leginkább a népszámlálások mikroszintű adatai alkalmasak.²⁸

A vegyes házasságokkal szorosan összefüggő kérdés a vegyes házasságokban végbemenő *etnikai szocializáció*, ami az egyik legfontosabb mutatója az etnikai aszimmetriáknak, az adott területet jellemző etnikai rétegződésnek, illetve adott kisebbségre vonatkoztatva nagyon jó mérőszáma az etnikai reprodukciónak, ezáltal pedig az intergenerációs asszimilációnak. Mérésére vagy a statisztikai hivatalok által összeállított táblázatokból, vagy pedig a népszámlálások mikroadatainak elemzésével nyílik mód.²⁹

23 Balizs Dániel: Mérföld az asszimiláció? – Módszerek az etnikai hasonulás nyomkövetésére. *Földrajzi Közlemények*, 2016. 140 (2). 135–151.; Tátrai Patrik: Az etnikai és vallási identitás földrajzi vetületei Szlovákiában. *Kisebbségkutatás*, 2007. 16 (2). 290–320.

24 Benedek Gyula: Az asszimilációról mint statisztikus. *Magyar Kisebbség*, 2003. 8 (1). 255–263.

25 Szilágyi, 2004. Az asszimiláció, i.m.

26 Gyurgyík, 2010. Népesedési, i.m. 210.

27 Horváth István: Az etnikailag vegyes házasságok az erdélyi magyar lakosság körében: 1992–2002. In: Kiss Tamás (szerk.): *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben*. Kriterion: Kolozsvár, 2004. 235–257.

28 Kiss, 2016. Asszimiláció, i.m.; Molnár József: Etnikailag vegyes házasságok a kárpátaljai magyarok körében. *LIMES*, 2015. 2. 51–62.; Šprocha, Branislav: A családszerkezet etnikai sajátosságai és az exogám házasságok mintázatai Szlovákiában. *Kisebbségi Szemle*, 2019. 4 (3). 37–81.; Szabó Laura: Roma-nem roma vegyes párkapcsolatok és etnikai reprodukció a roma nemzetiségű nők körében Magyarországon, 1990, 2011. *Demográfia*, 2022. 65 (2–3). 191–234.

29 Ld. pl. Majo, 2009. Space, i.m.; Kiss, 2016. Asszimiláció, i.m.; Molnár József: Національна ідентичність нащадків етнічно змішаних (українсько-угорських) закарпатських родин за даними перепису населення та анкетного опитування. In: Berghauer Sándor (szerk.): *Társadalomföldrajzi kihívások és adekvát válaszlehetőségek a XXI. század Kelet-Közép-Európájában*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola: Beregszász, 2016. 166–174.; Šprocha, 2019. A családszerkezet, i.m.; Szabó, 2022. Roma-nem roma, i.m.

Nem közvetlenül a vegyes házasságokhoz kötődik, de hasznos módszer a biológiai és etnikai reprodukció különbségének (azaz az intergenerációs asszimilációnak) a mérésére, ha a nemzetiség-specifikus élvészületések számát összevetjük a megfelelő népszámlálási korévaladatokkal.³⁰ Természetesen az eredményeket módosíthatják a születés és a népszámlálás időpontja közötti költözési és halálozási események, de ezek hatása populációs szinten nem befolyásolja érdemben az eredményeket. Bár a kapott eredmények jól közelítik az intergenerációs asszimiláció mértékét, fontos leszögezni, hogy általában csak az anya nemzetisége szerinti születési adatok állnak rendelkezésre, így ha például különbség van a vegyes házasságon belüli etnikai szocializációban aszerint, hogy az anya vagy az apa tartozik adott etnikai csoporthoz, akkor az asszimiláció tényleges mértéke valamelyest eltérhet az e módszerrel számítottól.

Jelen tanulmányban a fent említett módszerek közül – a vonatkozó adatok limitált hozzáférhetősége miatt – mindegyikre nem tudok kitérni. A rendelkezésre álló adatok alapján a dolgozatban öt módszert teszteltem: a mérlegmódszert és a koreltolós módszert az intragenerációs asszimiláció becslésére, az anyanyelvi és nemzetiségi kategóriák összehasonlítását az asszimiláció mintázatának, irányának jobb megértéséhez, illetve a születési és a népszámlálás koréves adatainak összevetését, valamint a családokban élő gyerekek etnikai bontású adatait az intergenerációs asszimiláció szemléltetésére. Külön figyelmet szenteltem minden esetben a területi különbségeknek.

Adatok, módszertani kérdések

Jelen tanulmány alapvetően a szlovákiai népszámlálások, főként a 2021-es népszámlálás publikált adataira épül, de vizsgálja a Szlovák Statisztikai Hivatal által közzétett, népmozgalmi adatokon alapuló, minden év december 31-ére vonatkozó, etnikai bontású népességszámot³¹ is az ezredforduló óta eltelt időszakokra. Mivel a 2021-es népszámlálás eszmei időpontja január 1., így a 2020-as (december 31-i) népmozgalmi adatokkal ez közvetlenül is összevethető. A népmozgalmi adatok közül vizsgálom még a Szlovák Statisztikai Hivatal által összeállított, de nem publikált adatsort a születések számáról nemzetiségi bontásban. Utóbbi adatbázis az anya nemzetisége szerint közli a született gyerek számát.

A 2021-es szlovák népszámlálásnak az etnicitás mérésével kapcsolatos újdonsága, hogy – hasonlóan a régió több országához – lehetőség nyílt az ún. második nemzetiség

30 Gyurgyík, 2014. A szlovákiai magyarság, i.m. 79–81.

31 Letöltés helye: https://datacube.statistics.sk/#!/view/en/vbd_dem/om7002rr/v_om7002rr_00_00_00_en; letöltés ideje: 2023. 11. 30.

bevallására is. Kikerült viszont a népszámlálási űrlapról a nyilvánosságban, illetve az ott-hon leggyakrabban használt nyelv kérdése. A második nemzetiség választásának lehetősége egyrészt tovább árnyalja nemzetiség és anyanyelv összefüggéseit, valamint a többes kötdéseket, másrészt viszont kérdéseket vet fel az adatok korábbi népszámlálásokkal való összehasonlíthatóságáról. Az eredmények azonban azt mutatják, hogy a második nemzetiség vállalásának lehetősége érdemben nem változtatott a magyar nemzetiségűek számán,³² így a magyarországi vizsgálatok analógiájára³³ módszertani szempontból megalapozottnak tűnik az első nemzetiség összevetése a korábbi népszámlálások nemzetiségi adataival. Ennek megfelelően e dolgozatban a 'nemzetiség' megnevezést az első nemzetiségre használom, egyéb esetben ezt külön jelölöm.

A többes nemzetiség bevallásán túl alapvető módszertani kérdés az ismeretlen nemzetiségűek problematikája. A szakirodalom jelentős része a népszámlálások összevethetősége szempontjából igyekszik operacionalizálni az ismeretlen nemzetiségűek kérdését, és a legtöbb esetben igyekszik meghatározni az ismeretlenek nemzetiségi hátterét, így összesítve a „statisztikai alapon magyarsághoz tartozók”, illetve a „magyarok várható” számát,³⁴ vagy pedig szándékoltnak kihagyni az ismeretleneket a nemzetiségi bontású elemzésből.³⁵ Ugyanakkor, ha az ismeretlen nemzetiségűeket nem kizárólag regiszterekből emelték át a népszámlálásba, hanem ténylegesen nem vallottak nemzetiséget, akkor a korábban magyar nemzetiséget valló ismeretlenek, illetve a korábban nemzetiségükről nem nyilatkozó magyarok egyaránt értelmezhetők nemzetiségváltáson átesett népesésként.³⁶ Jelen tanulmányban is utóbbi megközelítést tartom célravezetőnek, annál is inkább, mivel 2011 és 2021 között az ismeretlenek számának változása nem volt olyan drasztikus, hogy az alapvetően befolyásolja a magyar népesedésről kialakuló képet.

Módszertanilag még ennél is bonyolultabb kérdés a 2011-es népszámlálásban előforduló, jelentős mértékű adattorzulás, ami a járási bontású korcsoportos adatok esetében tűnik fel. A közzétett adatok szerint egyes városokban (leginkább Pozsony, Nyitra és Kassa esetében) a magyar 0–4 évesek száma kirívó módon megnőtt, amit semmilyen folyamattal nem lehet magyarázni. Pozsony esetében például a 0–4 éves magyar nemzetiségűek az összes magyar 21,5%-át adták, miközben az 5–9 évesek részesedése (és a következő öt éves korcsoportoké is) 1% körül volt. Mivel az adatok minden más paraméter szerint megfelelőnek tűnnek,

32 Gyurgyík, 2022. Quo vadis, i.m. 11.

33 Kapitány Balázs: A magyarországi történelmi kisebbségi közösségek demográfiai viszonyai és perspektívái 1990–2011 között. *Kisebbségkutatás*, 2015. 24 (3). 69–101.; Morauszki András – Papp Z. Attila: Nemzetiségi revival? Magyarország nemzetiségei a 2011. évi népszámlálás megváltozott módszertana tükrében. *Kisebbségkutatás*, 2014. 3. 73–98.

34 Gyurgyík, 2022. Quo vadis, i.m. 14–15.

35 Pregi–Novotny, 2022. Impact of migration, i.m. 85.

36 Kiss Tamás – Barna Gergő: *Népszámlálás 2011. Erdélyi magyar népesedés a XXI. század első évtizedében*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet: Kolozsvár, 2012.

ezért szisztematikus adattorzulás lehet a háttérben.³⁷ Összességében a magyar nemzetiségű 0–4 évesek száma a 2011-es népszámlálás szerint mintegy 3000 fővel magasabb, mint az a becsült korcsoportos adatokból következne. Az adatok ilyen rendszerszintű torzulása miatt a 2021-es népszámlálással való összehasonlíthatóság is csorbul, mindezt figyelembe kell venni a kapott eredmények értelmezésekor. A regionális elemzéseknél azonban ez már olyan jelentős különbséget okozott volna a fent említett közigazgatási egységekben, hogy a 2011-es extrém adatokat a 2021-es korcsoportos megoszlás alapján készült becslésekkel helyettesítettem.

A magyarok számának változása 2011 és 2021 között: rövid áttekintés

Mielőtt rátérek az egyes módszerekből kirajzolódó asszimilációs mintázatok bemutatására, az adatok értelmezéséhez hasznos áttekinteni a tágabb kereteket, azaz a magyarok számának változását. Ezen belül különösen fontos a területiség vizsgálata, mert ott, ahol a magyarok helyi vagy térségi aránya (koncentrációja) alacsony, megsokszorozódik a többségi nemzettel való találkozási felületet, ami pedig megteremti az „asszimilációs helyzetet”.³⁸ A területiség és asszimiláció összefüggéseinek kérdéseit a magyar nyelvű irodalom általában a szórványdiskurzus kereteiben tárgyalja. Szlovákia nem tipikus terepe a szórványnak, hiszen korábban meglehetősen élesen elkülönült a magyar és a szlovák nyelvterület, azonban a II. világháború óta eltelt időszakban mindez megváltozott, és a nyelvhatár már leginkább mint egy széles kontaktzóna jelenik meg.³⁹ A magyar etnikai tömbök regressziója azt is eredményezte, hogy Szlovákiában is megjelentek a szórványként azonosítható térségek, amelyek asszimilációs mintázatai és demográfiai jellemzői eltérnek a tömbterületekétől.⁴⁰

Szlovákia egészét tekintve a magyar nemzetiségűek száma a 2011-es és a 2021-es népszámlálás közötti tíz évben 36,4 ezer fővel (8%-kal) csökkent, ami – ahogy említettük – egy fékeződő ütem a 2001 és 2011 között regisztrált változáshoz képest. Mivel az össznépesség száma mindeközben több mint 50 ezer fővel növekedett, így a magyarok

37 E gyanúmat alátámasztja, hogy a 2011-es népszámlálás nemzetiségi bontású korcsoportos adatait először publikálta a Szlovák Statisztikai Hivatal, majd később levette a népszámlálás honlapjáról, és jelenleg sem elérhető.

38 Részletesen ld. Biczó Gábor: *Hasonló a hasonlónak... Filozófiai antropológiai vázlat az asszimilációról*. Kalligram: Pozsony, 2009, itt: 95–109.

39 Farkas György: A nemzetiségi megoszlás térszerkezete egyes lakosságú régiókban. („Nulladik” változat a nyelvhatárra – egy módszer próbája.) *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2000. 2 (2) 109–124; Pregi – Novotný, 2022. *Impact of migration*, i.m.

40 Tátrai Patrik: A Kárpát-medencei magyar szórványok településszerkezete és főbb demográfiai jellemzői. *Kisebbségi Szemle*, 2017. 2 (1). 7–31.; Tátrai, 2017. *Asszimiláció vagy hibriditás*, i.m.

országos aránya jelentősen, 8,5%-ról 7,7%-ra csökkent. A magyarok számára viszonylag kedvezőnek tűnő képet valamelyest árnyalja, illetve az eredmények értelmezését bonyolítja az ismeretlen nemzetiségűek népszámlálásról népszámlálásra ingadozó száma. Gyurgyík László becslése alapján 2011-ben 25,4 ezer,⁴¹ 2021-ben pedig 22,6 ezer lehetett az ismeretlenek között a „statisztikai alapon magyarsághoz tartozók” száma.⁴² Ez alapján, ha az ismeretlen nemzetiségűek közül a magyarok várható számát is figyelembe vesszük, akkor a magyarok száma a 2001 és 2011 között hozzávetőleg 40 ezer fővel, 2011 és 2021 között pedig 39 ezer fővel csökkent, így valójában a csökkenés üteme (8%) e két évtizedben nem változott.

2011 és 2021 között a magyar nemzetiségűeknél valamivel nagyobb ütemben (46,5 ezer fővel, 9%-kal) fogyott a magyar anyanyelvűek száma, amely a 2001–2011-es időszakhoz képest is emelkedő tendenciát mutat. Esetükben még az ismeretlenek beszámítása után is egyértelmű, hogy az elmúlt évtizedben nagyobb mértékű volt a csökkenésük (10%), mint korábban (6%).

A fent részletezett létszámváltozás természetesen jelentős regionális különbségekkel ment végbe. Általánosságban elmondható, hogy a magyar településterület keleti felében (a Losonci járás és attól keletre) a csökkenés mértéke valamivel kisebb volt, sőt, a Rimaszombati járásban még emelkedett is a magyarok száma (1. táblázat). Ez annak kontextusában feltűnő igazán, hogy Szlovákián belül az össznépesség egyre nagyobb hányada koncentrálódik a nyugati, fejlettebb területeken, és kimondottan Pozsony környékén. 2011 és 2021 között a magyar népesség számának és arányának legkedvezőbb változása éppen azokban a délkelet-szlovákiai térségekben figyelhető meg, ahol a cigányság koncentrációja a legmagasabb. Pusztán ezen adatok alapján már az feltételezhető, hogy a folyamat háttérben a magyar nyelvű cigányság egy részének magyar identitásváltása, esetlegesen 2011–2021 közötti identitásváltása áll.⁴³

41 Gyurgyík, 2014. A szlovákiai magyarság, i.m. 90.

42 Gyurgyík, 2022. Quo vadis, i.m. 14.

43 Például a Rimaszombati járásban a magyarok számának és arányának növekedése mellett a szlovákok száma és aránya is nőtt (enyhébb mértékben), ezzel szemben a cigányok száma 26%-kal csökkent.

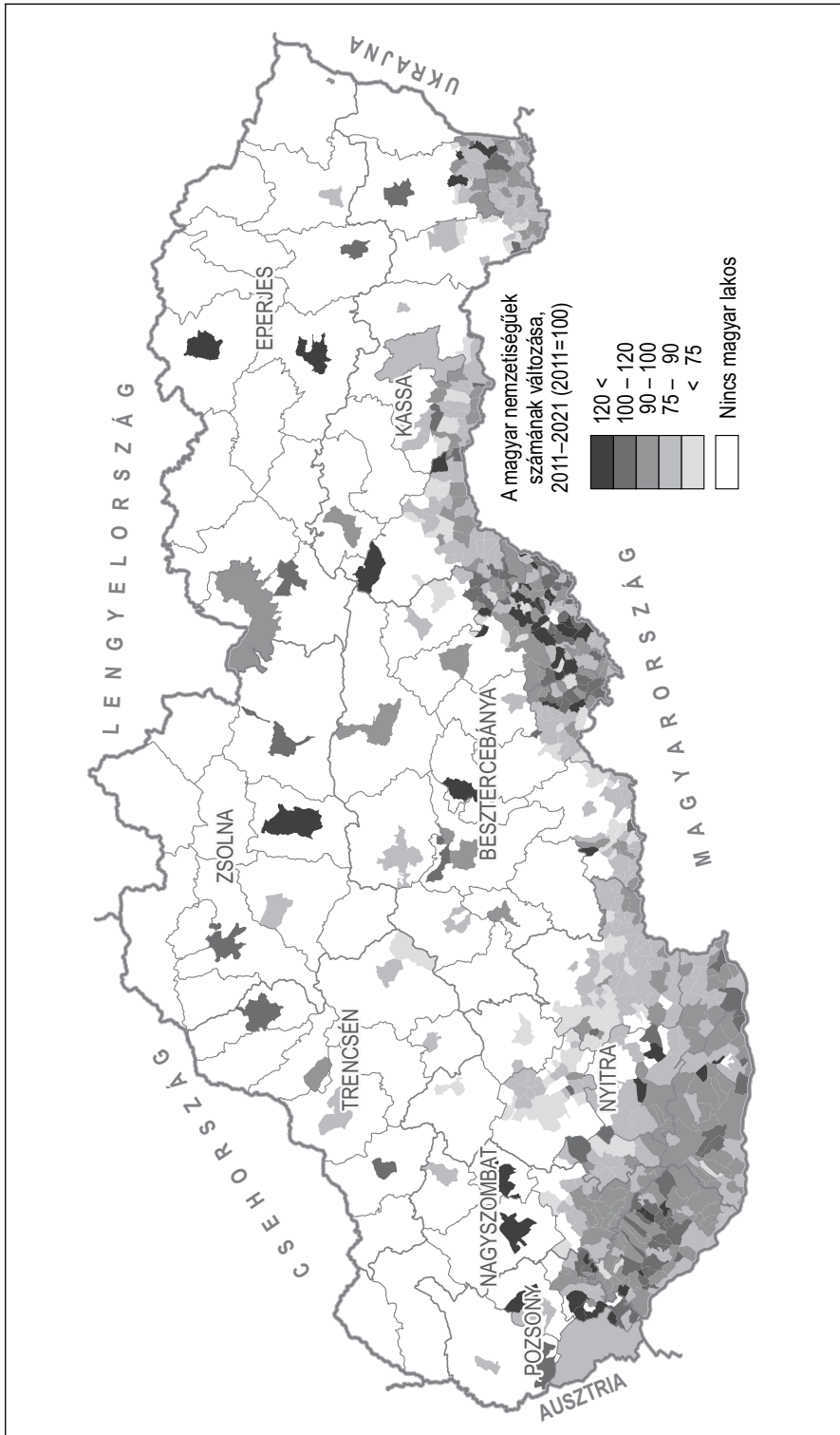
Területi egység	2011			2021			2011–2021	
	szám	arány	megoszlás	szám	arány	megoszlás	magyarok számának változása (%)	magyarok arányváltozása a 2011-es arány %-ában
Pozsony	14.119	3,4	3,1	11.297	2,4	2,7	-20,0	-30,8
Szenci	9.134	13,8	2,0	8.715	9,0	2,1	-4,6	-34,6
Dunaszerdahelyi	87.349	75,0	19,1	85.586	68,7	20,3	-2,0	-8,4
Galántai	32.793	35,0	7,2	29.582	31,1	7,0	-9,8	-11,2
Komáromi	66.356	63,8	14,5	62.166	61,6	14,7	-6,3	-3,5
Lévai	28.085	24,3	6,1	23.372	21,2	5,5	-16,8	-13,1
Nyitrai	9.076	5,7	2,0	6.798	4,1	1,6	-25,1	-27,6
Érsekújvári	48.483	33,6	10,6	44.066	31,9	10,4	-9,1	-5,0
Vágsellyei	16.717	31,4	3,6	14.385	27,9	3,4	-13,9	-10,9
Losonci	17.338	23,2	3,8	16.580	23,5	3,9	-4,4	1,6
Nagyrócei	7.738	19,2	1,7	7.355	19,0	1,7	-4,9	-0,7
Rimaszombati	30.516	35,9	6,7	31.891	39,5	7,6	4,5	10,0
Nagykürtösi	10.939	24,0	2,4	9.004	21,4	2,1	-17,7	-10,7
Kassa	6.382	2,7	1,4	5.636	2,5	1,3	-11,7	-7,3
Kassa-környéki	11.845	9,9	2,6	10.397	8,1	2,5	-12,2	-18,5
Nagymihályi	12.122	10,9	2,6	11.371	10,4	2,7	-6,2	-4,5
Rozsnyói	16.103	25,4	3,5	13.559	22,9	3,2	-15,8	-10,1
Töketerebes	28.145	26,5	6,1	25.034	24,1	5,9	-11,1	-9,0
Szlovákia	458.467	8,5	100,0	422.065	7,7	100,0	-7,9	-8,8

1. táblázat: A magyar nemzetiségűek számának, össznépességhez viszonyított arányának és megoszlásának változása a magyarlakta járásokban, 2011–2021

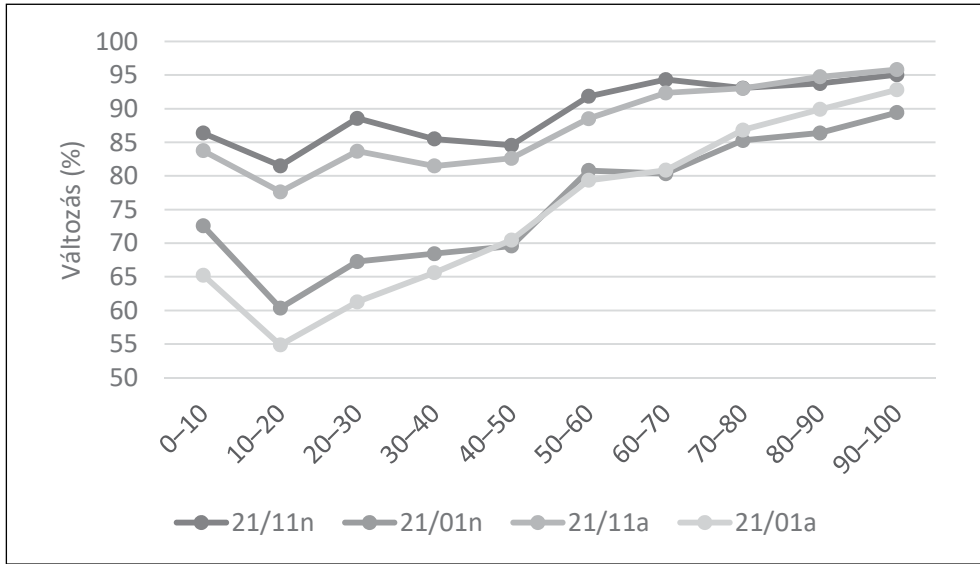
Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai

A gömöri területek mellett, ahol nőtt a magyarok száma és/vagy aránya, a legkisebb csökkenés a magyar tömbterületeket jellemzi (Dunaszerdahelyi, Komáromi járások), valamint azt a Szenci járást, ahol migrációs folyamatok: a pozsonyi szuburbanizáció, illetve agglomerálódás játszottak közre a viszonylag kedvező magyar népesedésben. Ugyanakkor ezek a folyamatok a szlovák népesség körében hatványozottak voltak, így a magyarok aránya drasztikusan csökkent. A felsorolt térségek ellenpontjaként kirajzolódnak azok a térségek is, ahol a magyarok csökkenése jelentős mértékű volt. Ezek elsősorban azok a nyelvhatárperemi térségek, amelyeket akár szórványként is azonosíthatunk, és amelyek fogyása már korábban is látványos volt: a Nyitrai járás egésze, a nagyvárosok, a Nagykürtösi járás, ahol a magyar nyelvterület egyre inkább elkeskenyedik, a kitelepítések óta rendkívül vegyessé vált Lévai járás északi fele, valamint a Rozsnyói járás (1. ábra). Egyben ezek azok a térségek is (kiemelten a két nagyváros, a Kassa-környéki és a Nyitrai járás), ahol a második nemzetiségként a magyart megjelölők száma a legmagasabb az első helyen magyart megjelölőkhöz viszonyítva, jól mutatva a kettős kötődések, illetve köztes pozíciók relatív gyakoriságát ezen térségekben.

Az asszimiláció szempontjából kiemelten érdekes a települési szint vizsgálata a magyarok helyi aránya szerint bontva, hiszen minél kisebb a magyarok aránya, annál inkább fennáll az asszimilációs helyzet. Ezt részben tükrözte az 1. ábrán is kirajzolódó tömb-szórvány különbség. A 2. ábrán viszont jól látszik, hogy lényegében egyenes arányosság áll fenn a magyarok koncentrációja és lélekszámuk változása között: minél nagyobb a magyarok helyi aránya, annál kisebb mértékű a fogyásuk. Ezen egyértelmű tendenciát csak az utolsó kategória (és azon belül is kimondottan az 5% alatti településcsoport) bontja meg, mivel jellemzően ebben található az a nagyobb városok, ahol bár a magyarok aránya alacsony, mégis jelentős vonzerőt jelentenek a betelepülők számára, így a helyi magyarság csökkenése jócskán elmarad az ugyanilyen arányú falvakétól. Ugyanakkor fontos hangsúlyoznunk, hogy e szoros összefüggés meglete függ attól, hogy melyik népszámlálás adatait vesszük bázisnak: a 2011-es népszámlálás alapján képzett településcsoportok esetén – szemben a 2001-es és a 2021-es adatok alapján képzett településcsoportokkal – ugyanis nincs meg ilyen egyértelműen ez az összefüggés. Mégis, főleg a hosszabb távú tendenciák (pl. 2001 és 2021 közötti változások) azt sejtetik, hogy alapvetően érvényes a fenti megállapítás.

1. ábra: A magyar nemzetiségűek számának változása 2011 és 2021 között településszinten
 Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját szerkesztés

2. ábra: A magyar nemzetiségűek (n) és magyar anyanyelvűek (a) számának változása a magyarok 2001-es aránya szerint képezett településcsoportokban 2001 és 2021, illetve 2011 és 2021 között
 Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját számítás

Asszimilációs folyamatok a statisztikák tükrében

Mérlegmódszer

A nyilvánosan elérhető, népmozgalmi adatokon alapuló, nemzetiségi bontású népességszámok alapján⁴⁴ a szlovákiai magyarok számának a két legutóbbi népszámlálás között kevesebb mint 10 ezer fővel kellett volna csökkennie. E csökkenés, ami hangsúlyozottan csak a regisztrált természetes szaporodás és a migráció hatásait veszi figyelembe, a népszámlálás által rögzített fogyásnak csak 29%-át teszi ki, amiből az következne, hogy a nemzetiségváltások (beleértve a nemzetiségről nem nyilatkozást is) eredője a teljes fogyatkozás legfeljebb 71%-áért (közel 26 ezer fő) felelős. A „legfeljebb” fontos kitétel, hiszen ahogy már említettük, a nemzetközi migráció rögzítése korántsem teljeskörű, de feltehetően a népmozgalmi adatok általánosságban sem nyújtják az érintettek adatainak olyan pontos regisztrációját, mint a népszámlálás, amihez hozzávehetjük még a kéttípusú adatforrás inkohereciáit a nemzetiség megadásának tekintetében.

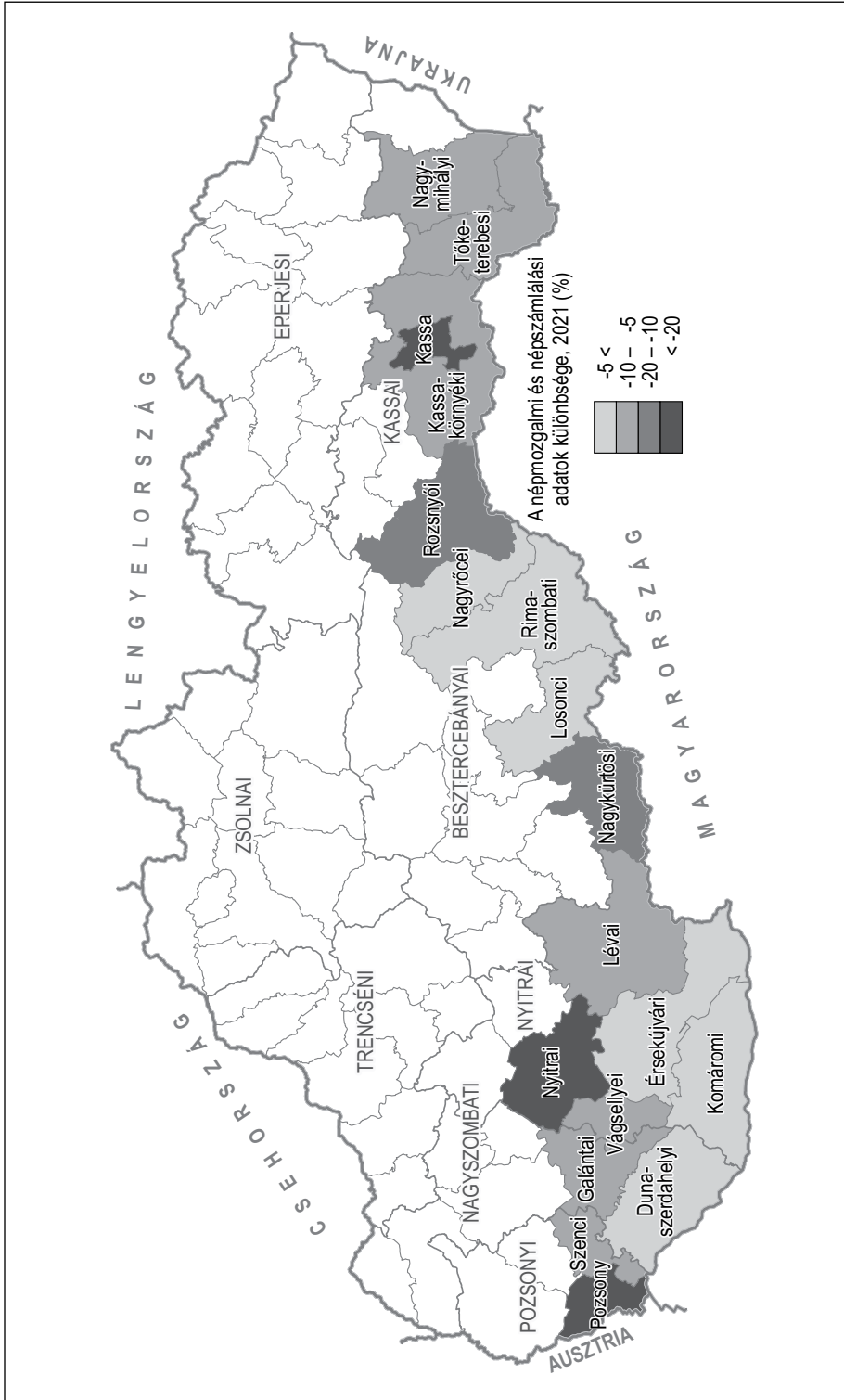
⁴⁴ Letöltés helye: https://datacube.statistics.sk/#!/view/en/vbd_dem/om7002rr/v_om7002rr_00_00_00_en; letöltés ideje: 2023. 11. 30.

A 2001 és 2011 közötti időszakra a két adatforrás szerinti különbség még nagyobb volt; ebben az időszakban a természetes szaporodással és migrációval nem magyarázható változás a magyarok létszámcsökkenésének 88%-át tette ki (amiben benne van az ismeretlen nemzetiségűek számának kiugró növekedése is). Mindez jelentősen meghaladja a szakirodalom által – más módszerrel – számított értéket, amely 2001 és 2011 között, illetve egy évtizeddel korábban 55–65% körül mozgott.⁴⁵

A 2011 és 2021 közötti adatokat járási bontásban vizsgálva további részletek tárulnak fel. A két nagyvárosban, illetve a Pozsony agglomerációját jelentő Szenci járásban a népmozgalmi adatok alapján egyértelműen markáns bevándorlás rajzolódik ki; a magyarok számának a népmozgalmi adatok alapján még nőnie is kellett volna. Ugyanakkor ehhez képest a népszámlálás mind Pozsony és Kassa, mind a Szenci járás esetében a magyarok számának – sok esetben jelentős – csökkenését mutatja, amit csak a kiugró mértékű asszimiláció jeleként tudunk értelmezni. A népmozgalmi adatok alapján szintén növekedett/stagnált a magyarok száma azon térségekben, ahol a magyar nyelvű romák aránya magas, és a népszámlálás szerint a magyar nemzetiségű lakosság száma is nőtt vagy stagnált (Rimaszombati, Nagyrócei és Losonci járások). Ugyanakkor, meglepő módon, a népmozgalmi adatok alapján a magyarok számának magasabbnak kellett volna lennie a népszámlálási számuknál. Mindebből az következik, hogy feltételezésünkkel szemben itt nem elsősorban a romák változó önidentifikációja gyarapította a magyarok számát, hanem – mivel migrációs nyereséget e periférikus térségben nem valószínűsítünk – a kiugró természetes szaporulat. Mindez azt is jelenti, hogy a nemzetváltások eredője a magyarok szemszögéből negatív volt még ezen térségekben is.

A népmozgalmi és népszámlálási eredmények legkisebb különbsége – az előző csoport mellett – a magyar etnikai tömböt lefedő járásokban (Dunaszerdahelyi, Érsekújvári és Komáromi járások) figyelhető meg (3. ábra). Ezen területeken a magyar asszimilációs veszteség kicsi, a Dunaszerdahelyi járásban elhanyagolható. Ezzel szemben a nyelvhatárperemi térségekben a két adat különbsége számottevő, sok esetben a 10%-ot is meghaladja (Nyitrai, Nagykürtösi és Rozsnyói járások). Ezek azok területek, a szintén 10%-hoz közeli értéket elérő Lévai és Kassa-környéki járással kiegészülve, ahol a magyarok az asszimilációnak különösen ki vannak téve, és ahol szóróvanná válásuk egyre feltűnőbb. Különösen érdekes a Rozsnyói járás esete, ahol a – többlettől eltérően – a magyarok etnikai térszerkezete, illetve a magyar nyelvű cigányság jelenléte más jellemzőket predesztinál, adatai mégis jelentősen eltérnek például a hasonló adottságú Nagyrócei járásétól.

45 Kiss, 2012. Demográfiai körkép, i.m. 45.; Gyurgyík László: Egy csökkenés anatómiája. *Kommentár*, 2012. 3. 25–34, itt: 33.

3. ábra: A magyar nemzetiségűek népmozgalmi adatok alapján várható és népszámlálási létszámának különbsége a dél-szlovákiai járásokban, 2021 (%)
 Forrás: a Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját szerkesztés

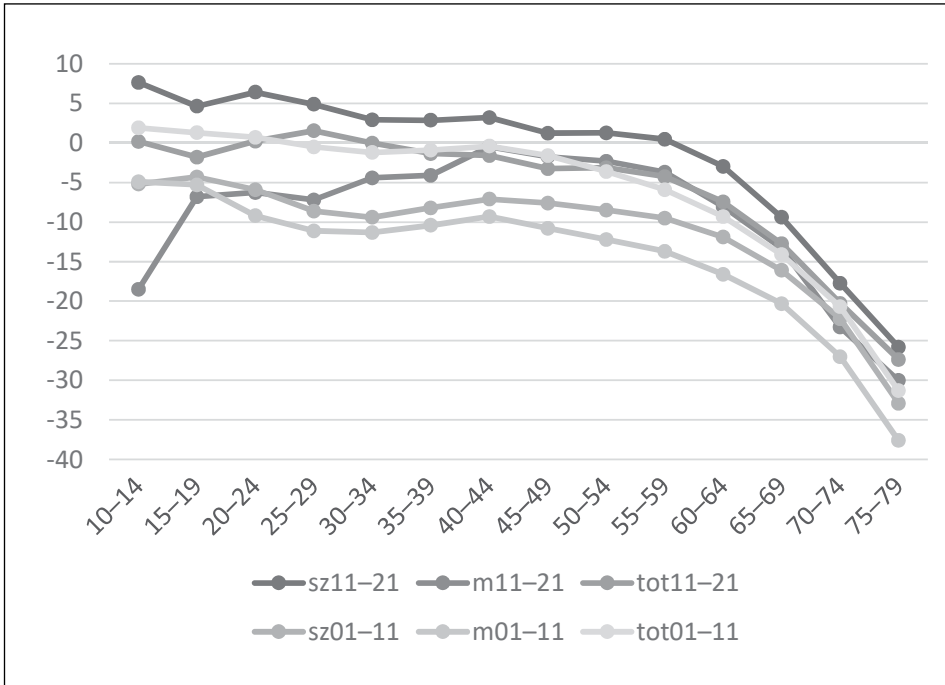
Koreltolásos módszer

A szlovákiai magyarság számának 2011–2021 közötti, ötéves korcsoportok szerinti összehasonlítása azt mutatja, hogy a csökkenés mértéke a skála két szélén, a legidősebbek és a legfiatalabbak között a legnagyobb, míg a 2021-ben középkorúak (40–59 évesek) körében a csökkenés mértéke az országos átlagnál is kisebb (4. ábra).⁴⁶ Ez az eredmény az időseket tekintve nem meglepő, hiszen esetükben a halálozások a vizsgált tízéves intervallumban már adott korcsoportok egyre nagyobb hányadát érintik. Ugyanakkor a fiatalok esetében, ahol a halálozás még nem számottevő, mindez nehezen magyarázható népmozgalmi tényezőkkel, annál is inkább, mivel a szlovákok és az összlakosság vonatkozó korcsoportjai még gyarapodtak is.⁴⁷ A fogyás mértéke nagyobb, minthogy pusztán a magyar fiatalok kivándorlásával lehessen magyarázni, ennek tükrében pedig – ahogy a korábbi évtizedekben is – elsősorban az asszimilációt tekinthetjük felelősnek a csökkenés legnagyobb részéért. E korcsoportokat azért is érintheti kiemelten a nemzetiségváltás, mivel jelentős részüket az előző népszámláláson még a szülők regisztrálták, amikor az etnikai szocializáció kimenetelére még sok esetben képlékeny – azaz a korábbi, szülők általi heteroidentifikációtól eltérhet az aktuális önidentifikáció.⁴⁸ Az asszimiláció szerepe mellett azonban ki kell emelnünk a 2011-es népszámlálás már említett adattorzításait is.

46 A 2011–2021 közötti időszakban az ismeretlen nemzetiségűek számának változása nem volt drasztikus, éppen ezért ebben az időintervallumban alapvetően nem befolyásolják az eredményeket.

47 Az összlakosság számának növekedése ezen korcsoportokban, azaz a 2021-ben 30 évnél fiatalabbak esetében csak a migrációs nyereséggel magyarázható. Ez nem feltétlenül jelent valós pozitív nemzetközi migrációs egyenleget, hiszen a bevándorlás regisztrálása minden országban pontosabb, mint a kivándorlásé.

48 Szlovákiában az etnikai szocializációban kiemelt szerep jut az iskolának. A többségi nyelvű iskoláztatás nemcsak a vegyes házasságokból származók asszimilációját segíti elő, hanem sok esetben a homogén magyar házasságból származókat is (Lampf Zsuzsanna: A szlovákiai magyarok nemzeti identitásának néhány vetülete korcsoportos megközelítésben. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2015. 17 (3). 3–22).

4. ábra: A magyar (m), szlovák (sz) és teljes népességben (tot) bekövetkezett változások (%) öt éves korcsoportonként, 2001–2011 és 2011–2021

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját számítás

Bár a különbség a magyar és a teljes népesség korcsoportos változása között szembeötölő, ebből még nem tudjuk kiolvasni, hogy mindezek alapján az asszimiláció számszerűen hogyan befolyásolhatta a magyarok számát. Erre a legegyszerűbb módszer, ha az összlakosság korcsoportonkénti változásának mértékét vetítjük ki a magyar népességre, és ezt vetjük össze a magyarok számának tényleges változásával. Ha tehát a magyarok demográfiaiban úgy viselkedtek volna, mint az össznépesség, akkor a vizsgált korcsoportok fogyása 13 ezer fővel kisebb lett volna. Ez nemcsak a nemzetváltások hatása, hanem tartalmazza az etnikumspecifikus népmozgalmat is (migráció, halálozás), amelyek közül a magyarok halálozása biztosan kedvezőtlenebb az összlakosságénál. Mégis, mivel e 13 ezer fős különbségből csak 3 ezer esik a 40 év feletti korosztályokra, ahol a halálozás már egyre nagyobb szerepet játszik, azt valószínűsíthetjük, hogy durván 10 ezer főnyi lehet a koreltolós módszer alapján a magyarok nemzetváltásból származó vesztesége 2011 és 2021 között. Ez a veszteség a 2011 és 2021 közötti magyar létszámcsökkenés mintegy harmadát adja, ami lényegesen kevesebb, mint a korábbi évtizedek 50%-ot meghaladó értékei.⁴⁹

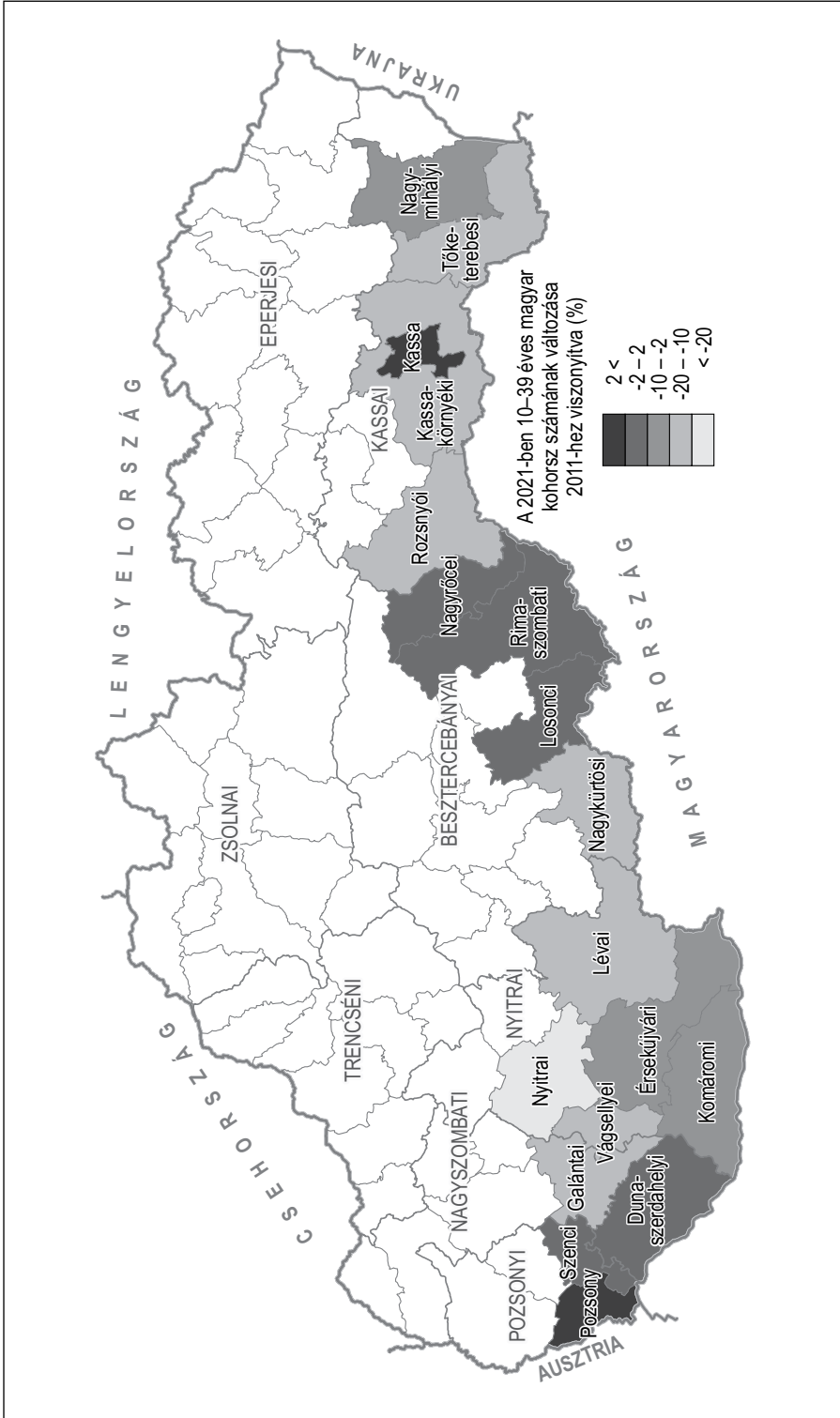
49 Gyurgyík, 2012. Egy csökkenés anatómiája, i.m.

A korcsoportos vizsgálatokat tovább részletezhetjük, például nemi vagy területi bontásban. Nemenként vizsgálva megállapítható, hogy a magyar nők fogyása 2011 és 2021 között kisebb mértékű volt, mint a magyar férfiaké, erős összefüggésben a magyarság elöregedésével. Ugyanakkor nemcsak az idősebb (50+) korcsoportokban maradt el a nők számának csökkenése a férfiakétól, hanem a fiatalabbak (2021-ben 15–34 évesek) körében is (szignifikánsan, 33%-kal), ahol még nem érvényesül a korábbi halálozás hatása. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a fiatal férfiak körében a legnagyobb mértékű a nemzetiségváltás.

Habár a koreltolós módszer járási szintű vizsgálata a belső vándorlások miatt csak korlátozottan alkalmazható, mégis kiolvasható belőle néhány területi jellemző az intragenerációs asszimilációra vonatkozóan. Leginkább a fiatalabb korcsoportok (2011-ben 0–29 évesek → 2021-ben 10–39 évesek) esetében jelentős a 2011 és 2021 közötti változás mértékének a szórása az egyes járások között, a kor előrehaladtával a változás mértékében egyre kisebb az eltérés.⁵⁰ Éppen ezért a fiatalabbak területi különbségeire érdemes fókuszálni, ahol a fenti eredmények alapján a legnagyobb mértékű a nemzetváltás, a halálozások mértéke még kevésbé befolyásolja a korosztályok létszámváltozását, viszont a körükben a legnagyobb a térbeli mobilitás, ami természetesen valamelyest korlátozza az eredmények értelmezhetőségét. A 10–39 évesek esetében a messze legkedvezőtlenebb értékeket a Nyitirai járásban regisztrálták, amelyet a Lévai, Rozsnyói, Nagykürtösi járások követtek 15%-ot meghaladó csökkenéssel (1. melléklet; 5. ábra). Ezek a területek azok, ahol a leginkább szórványosodó térségeket találjuk, és ahol a nagymértékű csökkenés jelentős részben az asszimilációnak tulajdonítható. Ugyanakkor a nagyvárosok és agglomerációjuk, Pozsony, Kassa és a Szenci járás fiatal magyar népessége még nőtt is,⁵¹ ami elsősorban a bevándorlásnak köszönhető, elrejtve az itt végbemenő, a többségi nemzet irányába mutató nemzetváltási folyamatokat. A két nagyvároson kívül a legkedvezőbb (többnyire pozitív) értékeket azokban a járásokban regisztrálták, ahol a magyar nyelvű cigányság nagy arányban van jelen (Rimaszombati, Nagyrőcei, Losonci járások). Ezeken a helyeken egyes korcsoportok akár 30%-kal is gyarapodtak, ami a térség népességkibocsátó jellege miatt nem magyarázható a migrációval, hanem elsősorban a cigányság változó önidentifikációjára világít rá. A magyar tömbterületeket lefedő (Dunaszerdahelyi, Komáromi, Érsekújvári) járások ezzel szemben a stabilitást képviselik, ahol az egyes korcsoportok tíz év alatti változása minimális, alátámasztva, hogy ezen térségekben a nemzetváltási folyamatok viszonylag kis szerepet játszanak a magyar népesedés alakulásában.

50 A szórás értéke a 10–39 éveseknél átlagosan 19, a 40–59 éveseknél 8, míg a 60–89 évesek esetében 3.

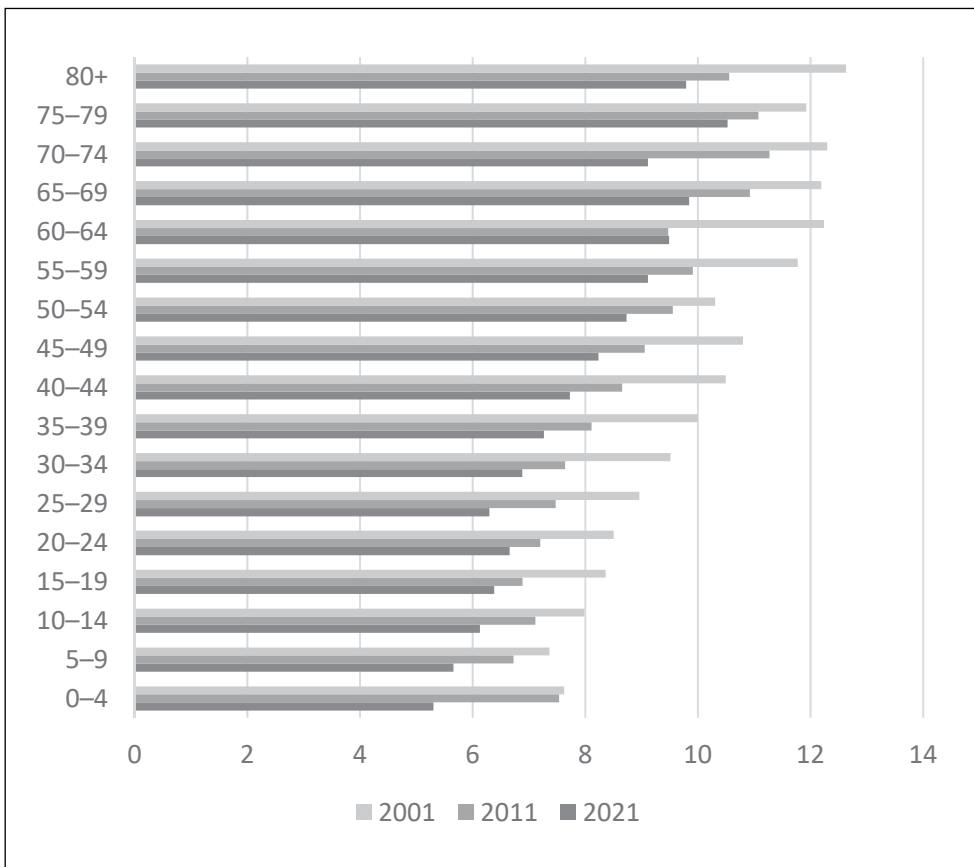
51 Ezen területi egységekben a korcsoportos vizsgálatokhoz a 2011-es népszámlálás említett adattorzítását a 2011-ben 0–4 évesekre korrigáltam a 2021-es korcsoportos megoszlások alapján.

5. ábra: A 2021-ben 10–39 éves magyar kohorsz számának változása 2011 és 2021 között a dél-szlovákiai járásokban (%)

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját szerkesztés

Míg a koreltolós módszer az intragenerációs asszimiláció vizsgálatához hasznos módszer, addig a korcsoportos etnikai szerkezet vizsgálata az intergenerációs asszimiláció szemléltetésére alkalmas. A 6. ábrán jól látszik, hogy az életkor növekedésével egyre magasabb a magyar lakosság aránya az összlakosságon belül: 2021-ben a 0–4 évesek korcsoportja mindössze feleakkora súlyt képvisel az összlakosságon belül, mint a 75 év feletieké. Ez nagyrészt a magyar lakosság előrehaladott előregedésével függ össze, amit jól tükröz a – szlovákokhoz viszonyítva is – rendkívül magas öregedési indexe (252, a szlovákoké 153). Ezt a hatalmas különbséget a két nemzetiség közti népmozgalmi különbség nem magyarázza; az eltérést tehát az előregedés mellett jelentős részben az asszimiláció, azon belül is a 6. ábrán kirajzolódó intergenerációs asszimiláció okozza.

6. ábra: A magyar nemzetiségűek öt éves korcsoportjainak összlakossághoz viszonyított aránya (%), 2001–2021

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját számítás

Az anyanyelvi és nemzetiségi adatok különbsége

A népszámlálások anyanyelvi és nemzetiségi adatainak elemzéséből, összefüggéseik vizsgálatából sokrétű, és főleg sokszintű (országos, regionális, települési) következtetések vonhatók le. A két kategória egymáshoz való viszonyának statisztikai értelmezéséhez előljáróban fontos megjegyezni, hogy a Kárpát-medence magyarlakta térségein belül a tömbterületeket általában anyanyelvi többlet, míg a szórványterületeket nemzetiségi többlet jellemzi.⁵² Ezzel szemben a szlovákiai magyarok körében jelentős anyanyelvi többlet figyelhető meg minden térségben. E jelenség mögött leginkább az húzódhat, hogy – történeti, társadalmi és politikai okok miatt – Szlovákiában a „*nemzeti hovatartozás kategóriája sokkal erősebb politikai konnotáció hordozója, mint az anyanyelv*”,⁵³ amelyben a történeti traumák, Szlovákia nemzetesítő politikái, illetve a Kárpát-medencében az egyik leginkább aszimmetrikus többség-kisebbség viszony is közrejátszhatnak. Mindennek egyenes következménye, hogy a szlovákiai kisebbségeket, még a nyelvileg jelentős részben asszimilálódott cigányságot is (!) anyanyelvi többlet jellemzi.⁵⁴ Ettől függetlenül Szlovákiában is fontos információkat árul el ez a mutató: míg a Kárpát-medence többi régiójában a szórványterületeket nemzetiségi többlet jellemzi, addig a szlovákiai magyar szórványban is megfigyelhető a két kategória eltávolodása, csak éppen jelentős anyanyelvi többletet eredményezve.

A szlovákiai magyarok esetében anyanyelv és nemzetiség hányadosa (a továbbiakban AN-index; amely a 100 magyar anyanyelvűre jutó magyar nemzetiségűek számát mutatja) az elmúlt évtizedekben viszonylag állandó volt: a 2001–2011-es időszak enyhe növekedése után 2021-ig csökkent az AN-index értéke, így napjainkban a magyar anyanyelvűek száma közel 10%-kal haladja meg a magyar nemzetiségűekét.⁵⁵ Az indexet vizsgálva a legfeltűnőbb különbség a nyugati és keleti magyar településterület között bontakozik ki, melyek határát – önkényesen – a Lévai és Nagykürtösi járások határán jelölöm ki. Az így lehatárolt nyugati járásokban az AN-index értéke 105, míg keleten 119. A korábbi népszámlálások alkalmával tömb-szórvány bontásban is jelentős volt a különbség; 2001-ben még a legnagyobb különbséget mutató Kassa és Kassa-környék mellett a Nyitrai járásban és Pozsonyban, tehát a más indikátorok alapján is szórványnak mutatkozó térségekben volt a legmagasabb e mutató értéke. Ehhez képest napjainkra utóbbi kettő már átlagos, vagy átlag alatti értékekkel jellemezhető, azaz feltételezhetjük, hogy az AN-index immár nem

52 Tátrai, 2011. Anyanyelv és nemzetiség, i.m.

53 Gyurgyík, 2022. Quo vadis, i.m. 5.

54 Tátrai, 2007. Az etnikai és vallási, i.m.

55 A második helyen magyar nemzetiséget jelölőket nem idevéve. 1991-hez képest (107,2) azonban jelentősnek mondható a növekedés.

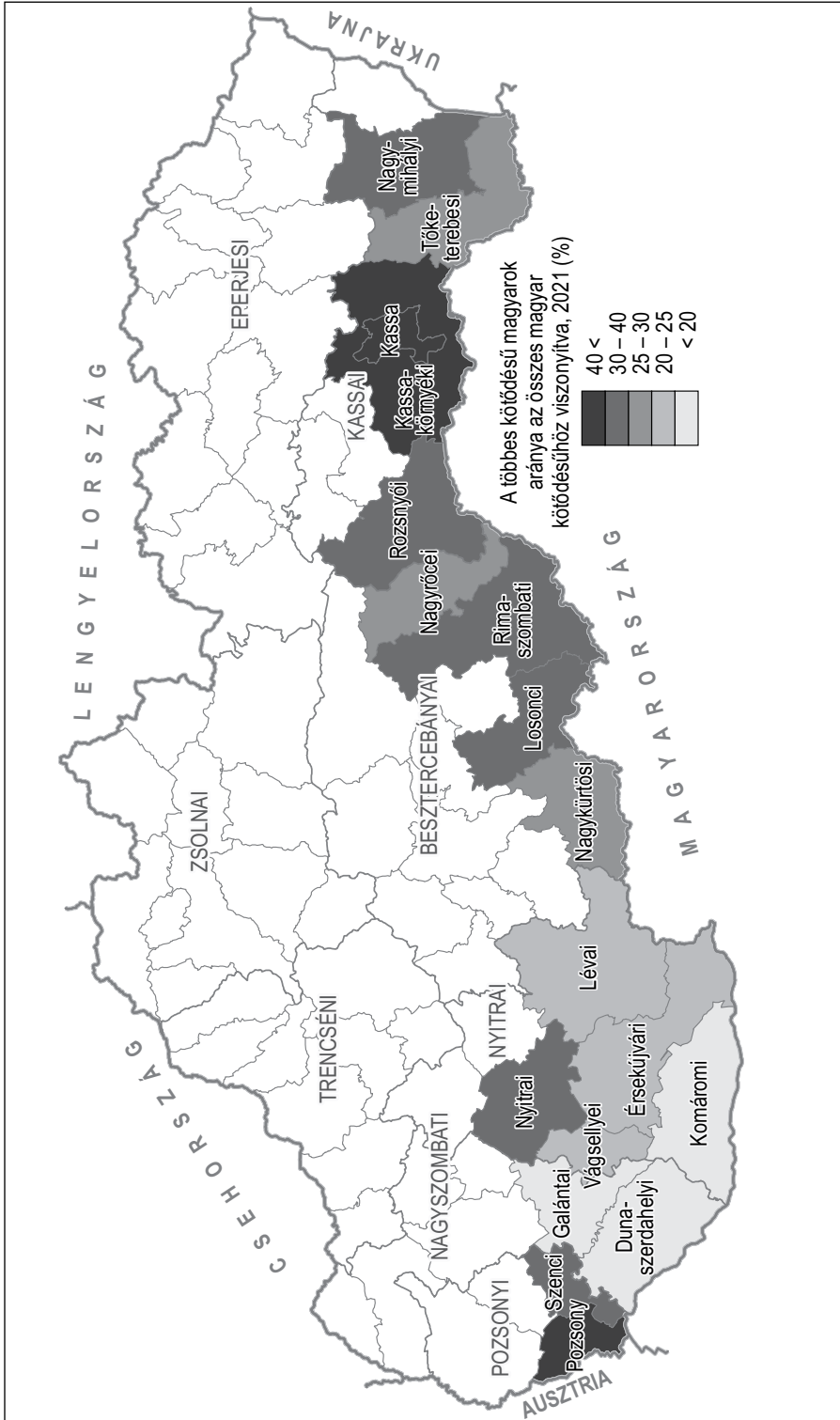
alkalmas maradéktalanul az asszimiláció nyomon követésére, hiszen három fő kombináció⁵⁶ nagyságának eredőjét adja, és ezek egymáshoz viszonyított dinamikáját adott esetben nem tükrözi.

Érdekes tehát emellett megvizsgálni az eltérő nemzetiséget és anyanyelvet vallók (a továbbiakban: többes kötődésűek) számának és arányának alakulását.⁵⁷ Bár a szlovákiai magyar népesség száma folyamatosan csökken, a magyar többes kötődésűek száma 2001 óta lényegében változatlan, 78 és 80 ezer között mozog, amiből egyenesen következik, hogy egyre nagyobb hányadát adják a legalább egy kategória szerint magát magyarnak valló népességnek (2. melléklet). Egyszerűsítő módon megfogalmazva a többes kötődésűek arányának 13,5-ről 16,2%-ra való növekedése az etnikai vegyesség terjedését mutatja.⁵⁸ Területi mintázatuk azt mutatja, amit 2001-ben még az AN-index is mutatott, hogy a szórványban a legmagasabb a koncentrációjuk: Kassán, Pozsonyban, a Kassa-környéki járásban a magyar kötődésűek harmada eltérő anyanyelvet és nemzetiséget deklarált, de a Szenci és Rozsnyói járásokban is eléri az egynegyedes arányt. Ezzel szemben a tömbben (Dunaszerdahely, Komárom, Érsekújvár) arányuk 10% körüli, és 2011-hez képest még csökkent is ez az arány. A tömb-szórvány törésvonalon kívül a többes kötődésűek esetében is megfigyelhető az AN-indexnél már vázolt kettősség nyugat (többes kötődésűek aránya 13%) és kelet (23%) között. A területi mintázat hasonló akkor is, ha a többes kötődésűeket a 2. nemzetiséget vallók beszámításával vizsgáljuk, a fő különbséget az jelenti, hogy ekkor nagyobb súllyal jelenik meg a magyar nyelvű cigányság, így a keleti járásokban magasabb értékek rajzolódnak ki (7. ábra).

56 Magyar anyanyelvű és magyar nemzetiségűek; magyar anyanyelvű és egyéb nemzetiségűek, illetve magyar nemzetiségű és egyéb anyanyelvűek.

57 A többes kötődésűeket alapvetően az első nemzetiség és az anyanyelv kategóriái alapján értelmezem. Többes kötődésűnek számítok mindenkit, akinek nem ugyanaz a nemzetisége és az anyanyelve. A szövegben minden esetben jelzem, amikor a második nemzetiségűeket is bevonva vizsgálom az etnikai vegyesség kérdéseit.

58 Ha a második helyen magukat magyar nemzetiségűeket is számítjuk – amit a korábbi népszámlálásokkal való összehasonlíthatóság kedvéért nem tettünk meg –, akkor a többes kötődésűek száma 2021-ben 93 ezer, arányuk közel 19%. Sőt, ha a magyar anyanyelvet és magyar nemzetiséget, de – értelemszerűen nem magyar – második nemzetiséget is deklarált személyeket szintén többes kötődésűnek számítjuk, akkor számuk 128 ezer, arányuk pedig 26% a szlovákiai magyar kötődésűeken belül.

7. ábra: A többes kötődésű magyarok (a 2. nemzetiségtípek beszámításával) részese az összes magyar kötődésű lakosból a dél-szlavóniai járásokban, 2021 (%)
 Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját szerkesztés

Az eltérő anyanyelvet és nemzetiséget vallókon belül érdemes megvizsgálni, hogy voltaképpen kik, milyen kötődésűek alkotják e csoportot, másképpen megfogalmazva kíváncsiak vagyunk a magyarok interetnikus kapcsolatainak irányaira. Teljes összhangban Szlovákia etnikai térszerkezetével kirajzolódik, hogy nyugaton (ezúttal kiegészülve a Nagykürtösi járással),⁵⁹ illetve Kassán a többes kötődésűek 92–99%-a a magyar mellett szlovák identitáskategóriát jelölt meg. A keleti járásokban ez az arány alacsonyabb (58–90%), és jól kirajzolódnak azon térségek, ahol a magyar anyanyelvű cigányok aránya magas (sorrendben: Rimaszombati, Nagymihályi, Losonci, Nagyrőcei és kisebb mértékben a Rozsnyói járás). Ezen járásokban a magyar anyanyelvűek között második nemzetiségként roma nemzetiséget vallók aránya 40% feletti.

A többes kötődésű magyar népességben belül fontos kérdés még, hogy anyanyelv vagy nemzetiség szerint kapcsolódnak-e a magyarsághoz. Országos szinten az látszik, hogy a háromnegyedük anyanyelv szerint sorolta magát a magyarsághoz, de ismét feltűnő a nyugati (68%) és a keleti (83%) járások közötti különbség.

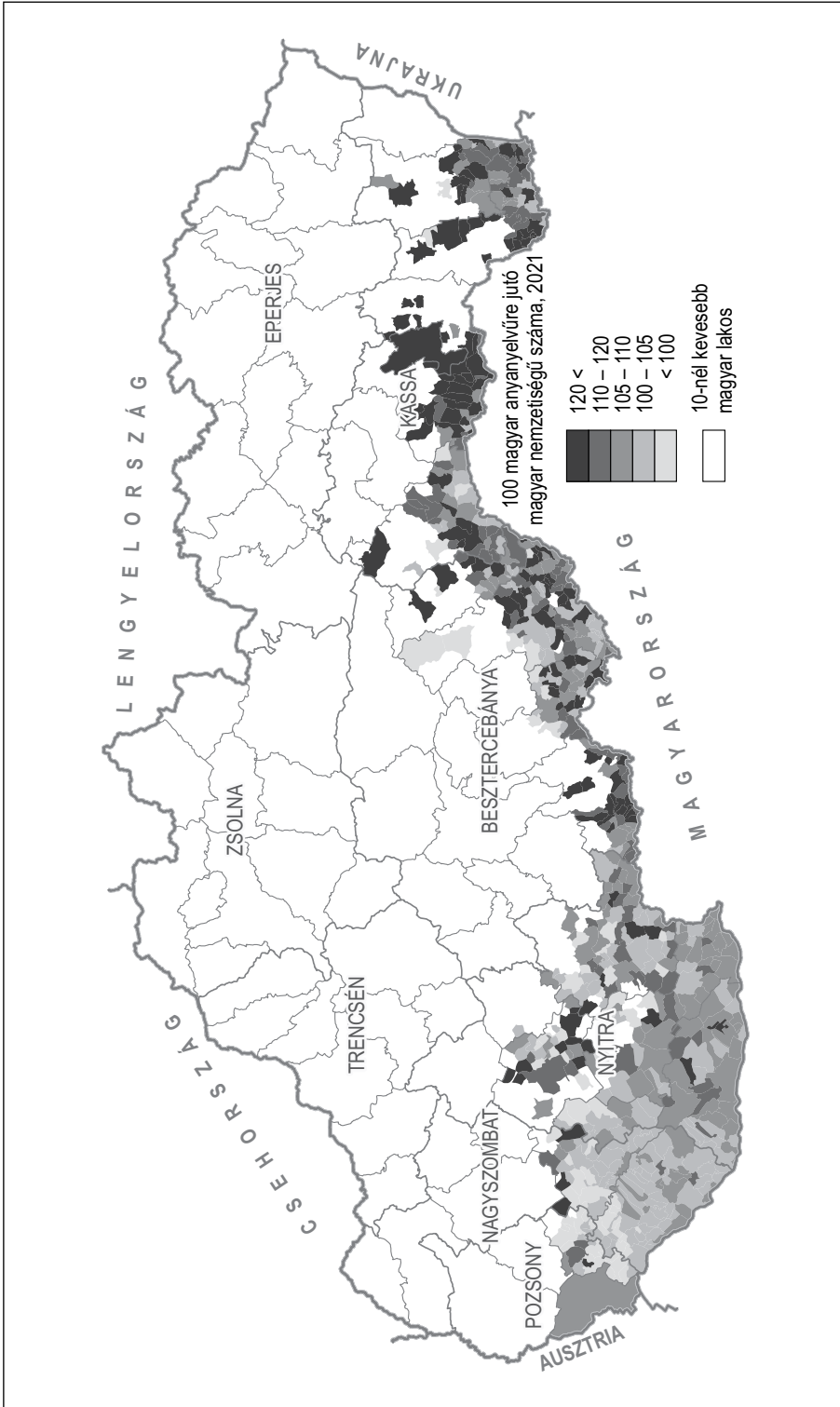
Mindezek alapján kirajzolódik, hogy a szlovákiai magyarokat a vegyesség szempontjából markáns kettősség jellemzi. Nyugaton alacsonyabb szintű vegyesség jellemző, amit szinte teljesen a szlovák interetnikus reláció jelent. Ezzel szemben keleten a szlovák kötődések mellett (és nem helyett) közrejátszik a roma népesség is, ezáltal a magyar többes kötődésűek aránya is magasabb. És mivel utóbbi relációban túlnyomórészt a magyar anyanyelvű roma nemzetiség a jellemző, ezért a keleti járásokban a magyar anyanyelvi kapcsolódás a jelentősebb. Azonban a különbséget nem csak a romák megléte jelenti. Ha a magyar anyanyelvű szlovák nemzetiségűeket a szlovák nemzetiségű magyar anyanyelvűekhez viszonyítjuk, akkor azt a meglepő eredményt kapjuk, hogy még ebben a kérdésben is szignifikáns a nyugat-keleti különbség. „Leegyszerűsítve”: míg nyugaton a magyar és szlovák kettős kötődésűek esetében tízből négyen nemzetiség szerint vallják magukat magyarnak, addig keleten csak ketten. Ráadásul a 2011-es népszámláláshoz képest ez jelentős növekedés (átlagosan 2-ről 3-ra).

Felmerül a kérdés, hogy mivel a fent vázolt jelenségek az idővel változnak, ez egy általános változás, vagy pedig korosztályonként eltérő mértékű? A nyugati járásokban az AN-indexnek nincsenek szignifikáns korcsoportos különbségei, bár a 60 év felettiek esetében az értéke egyre inkább az átlag fölé emelkedik. Ezzel szemben keleten fordított a helyzet: a 25 év alattiaknál markánsan átlag feletti az érték, onnantól folyamatosan csökken, hogy aztán 60 éves kortól ismét az átlag közelébe emelkedjen.

59 A Dunaszerdahelyi járásban ez az érték „csak” 88%, amelyet a magyar anyanyelvű és ismeretlen nemzetiségű kombinációt vallók nagy száma okoz.

Mindezt alátámasztják a települési szintű vizsgálatok is. Az AN-index egyik legnagyobb előnye minden más módszerrel szemben, hogy települési szinten is elemezhető, ráadásul a települési szinten kisebb információvesztést jelent, hogy a mutató egy többirányú folyamat eredője. A magyar településterületre fókuszálva megállapítható, hogy míg Nyugat-Szlovákiában a tömbterületeket a két kategória viszonylag kiegyensúlyozott viszonya jellemzi, addig a nyelvhatár környékén a magyar nemzetiségűek többsége figyelhető meg, ami új jelenség Szlovákiában, 20 évvel korábban utóbbi területeken még jelentős anyanyelvi többlet volt megfigyelhető. A Nyitrai járásban a nemzetiségi többletű községek mellett még napjainkban is nagyobb számban található olyan települések, ahol viszont jelentős az anyanyelvi többlet; ezek általában azok a falvak, ahol az előrehaladott asszimiláció következtében már csak az idősebbek vallanak magyar kötődést – döntően a nyelven keresztül. Mindez megerősíti azt a feltevést, hogy a fiatalabb generációknál a magyar nemzetiség vállalásának már nincs olyan erős politikai konnotációja, mint korábban volt.

Ezzel szemben Kelet-Szlovákiában komplett térségek rajzolódnak ki, ahol a magyar anyanyelvi kötődés mértéke jelentősen meghaladja a nemzetiségét. Ezek azonban nem csak a magyar nyelvű cigányság által nagy arányban lakott térségek, amilyen például Gömör. A Nagykürtösi és a Kassa-környéki járás jelentős részén is ez a jellemző, döntően magyar–szlovák relációban, csakúgy, mint a Tőketerebesi és Nagymihályi járás nyelvhatármenti községeiben (8. ábra).

8. ábra: Az AN-index a dél-szlovákiai járásek legalább 10 magyar nemzetiségű lakossal rendelkező településein, 2021

Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját szerkesztés

A regionális különbségektől függetlenül azonban megállapítható, hogy települési szinten a legfontosabb tagoló tényező a tömb-szórvány kettősséghez is illeszkedő jellemző, a magyarok települési aránya. Minél magasabb a magyarok helyi aránya, annál közelebb van egymáshoz anyanyelv és nemzetiség értéke, illetve minél kisebb a magyarok aránya, annál nagyobb a magyar anyanyelvűek többlete. Ezen összefüggés az elmúlt 20 évben valamelyest gyengült, de még 2021-ben is egyértelműnek tűnik (2. táblázat).

Magyarok települési aránya (%)	AN 2001	AN 2011	AN 2021
0–10	130,3	121,6	117,0
10–20	122,9	123,1	117,4
20–30	115,7	116,3	113,7
30–40	112,4	114,2	111,1
40–50	107,9	109,1	109,6
50–60	108,3	111,1	109,7
60–70	106,8	109,9	109,4
70–80	104,8	107,4	107,2
80–90	103,0	105,6	105,3
90–100	101,6	102,1	103,0

2. táblázat: Az AN-index alakulása a magyarok települési aránya szerint, 2001–2021
Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját számítás

A biológiai és etnikai reprodukció különbsége

Első megközelítésben az intergenerációs asszimiláció mérésének egyik leghatékonyabb eszköze a születések számának és a népszámlálás korév szerinti népességének összevetése. Esetünkben a 2020-ban magyar nemzetiségű anyától született gyerekek számát tudjuk összehasonlítani a 2021-es népszámlálás 0 éves korosztályának létszámával. Szerencsére a 2021-es népszámlálás eszmei időpontja – a korábbiakkal szemben – igazodik a naptári évhez (január 1.), így az adatok közvetlenül is összevethetők. A két adatbázis meglehetősen koherens: a népmozgalmi adatok alapján Szlovákiában 2020-ban 56 650 élveszületés történt, míg a 2021-es népszámlálás szerint a 0 éves korosztály létszáma 56 849.

Szlovákiában 2020-ban 3290 magyar élveszületés történt (biológiai reprodukció), míg a 2021-es népszámlálás szerint a 0 évesek száma 2973 (etnikai reprodukció). A két érték közötti 9,6%-os különbség lenne elvileg a magyarok intergenerációs asszimilációs vesztesége 2020-ra. Tízéves időtávon, azaz a 2011 és 2021 közötti időszakra nézve is összevethetők az adatok, az éves élveszületési adatok összegzésével, illetve a 2021-ben 0–9 éves magyar nemzetiségűek figyelembevételével. Bár e hosszabb időtávon a migráció és a halálozás valamivel nagyobb hatást gyakorolhat, az adatok azt mutatják, hogy az etnikai reprodukció mértéke konstans mértékben, 9,7%-kal marad el a biológiai reprodukciótól. Mindezek figyelembevételével az időszakra becsült intergenerációs asszimilációs veszteség 3,3 ezer fő. Ez valamivel kisebb, mint a 2000-es évek elején rögzített értékek.⁶⁰

Ugyanakkor az adatokat alaposabban megvizsgálva feltűnő, hogy a szlovák nemzetiségűek esetében is jelentkezik egy kb. 10%-os „asszimilációs veszteség”, ami lényegében az ismeretlen nemzetiségűeknél jelenik meg pozitívumként. Azonban ha a népszámlálási ismeretlen nemzetiségűeket szétosztjuk, például a 2021-ben 0 évesek járási etnikai aránya szerint, akkor lényegében megegyezik a 2020-as magyar anyák által szült gyermekek száma és a 2021-es 0 éves magyarok száma. (Az ismeretlen nemzetiségű anyák által szült gyermekek száma nem ismert, mivel azt csak az egyéb nemzetiségűekkel együtt adják meg, viszont ezeknek az esetleges „szétosztása” sem befolyásolná érdemben az eredményeket, mert együttesen is csak 332 ilyen élveszületést regisztráltak 2020-ban.) E metódus szerint asszimilációs nyereséggel lényegében csak a roma népesség rendelkezne, ahol a 0 éves korcsoport száma közel másfélszeresen meghaladja a roma nemzetiségű nők által szült gyermekek számát. Mindez azt mutatja, hogy az etnicitás mérésének különbségei, a regisztráció feltételezhető pontatlanságai miatt a két adatbázis csak korlátozottan hasonlítható össze.

Mindezek következtében az intergenerációs asszimilációról megbízhatóbb eredményt adnak a Szlovák Statisztikai Hivatal által közzétett, a népszámlálásból származtatott etnikai reprodukcióra vonatkozó adatok.⁶¹ Az adatközlés a 0–14 éves, szüleikkel egy háztartásban élő gyerekekre vonatkozik, ami viszonylag jó közelítést nyújt a 2011–2021-es időszakra.

A 2021-es népszámlálás szerint a szüleikkel (egy vagy mindkét szülővel) egy háztartásban élő magyar nemzetiségű 15 év alatti gyermekek száma 44 ezer, míg a magyar érintettségű kapcsolatokban született gyermekek száma 60 ezerre becsülhető, ebből a magyar anyák által szült gyerekeké pedig 49 ezerre. A bizonytalanságot elsősorban az adja, hogy a nem magyar–szlovák vegyes kapcsolatban élő vegyes párok részletes adatai nem ismertek. Ha csak a biztosan magyar anyák által szült gyerekeket tekintjük, akkor közülük mindössze 80%-ot

60 Gyurgyík, 2014. A szlovákiai magyarság, i.m. 80.

61 Ivančíková, Ludmila – Podmanická, Zuzana (szerk.): *Štatistika v súvislostiach. Rodinné správanie populácie Slovenska*. Štatistický úrad Slovenskej republiky: Bratislava, 2023.

regisztráltak magyarként. Viszont egy újabb értelmezési nehézséget jelent, hogy a magyar anyák által szült ismeretlen nemzetiségű gyerekek száma meghaladja a 2 ezer főt. Mivel az ő etnikai besorolásukra részletes adatok híján nem vállalkozunk, ezért érdemes őket leszámítani a vizsgált kontingensből, így azt kapjuk, hogy a magyar anyák által szült gyerekek 84%-a lesz magyar nemzetiségű. Első megközelítésben tehát a magyarok intergenerációs asszimilációs vesztesége 16%.

Azonban az asszimiláció kétirányú folyamat, így mérleget csak úgy tudunk vonni, ha beszámítjuk a nem magyar anyák által szült magyar gyerekeket is. Ebben a megközelítésben az etnikai reprodukció értéke a 44 ezer magyar gyerek, a biológiai reprodukció meghatározása azonban problémásabb, hiszen a magyar anyák által szült gyerekek mellett nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy e 44 ezer gyerekből közel ezret egyedülálló apa nevel, ahol az anya nemzetisége ismeretlen. A vegyes házasságok arányából, és a homogám magyar családokban végbemenő etnikai szocializáció mértékéből kiindulva⁶² közülük 900-ra becsüljük a magyar anya által szült gyereket. Ennek megfelelően a biológiai reprodukció 49,9 ezer főre becsülhető. Második megközelítésben tehát az intergenerációs asszimiláció értéke e két érték egymáshoz viszonyított aránya, azaz 12%, a magyar anyák által szült ismeretlen nemzetiségű gyerekeket leszámítva pedig 8%.

Összességében tehát még a rendelkezésre álló viszonylag részletes adatok alapján is nehéz pontosan számszerűsíteni az intergenerációs asszimilációt. A legvalószínűbb mértéke 8–12% között van, amit a 2011–2021-es időszakra vetítve azt jelenti, hogy a magyarok száma 2,5–4 ezer fővel csökkenhetett az intergenerációs asszimiláció következtében. Ez, némileg meglepő módon, teljes összhangban van a népmozgalmi és népszámlálási adatok ismeretlenekkel nem számoló modelljével.

Következtetések

Jelen tanulmányban különböző módszerek segítségével igyekeztem bemutatni a szlovákiai magyarságot érintő demográfiai asszimiláció jellemző irányait, típusait és ezeknek a magyarság népesedésében játszott szerepét (volumenét).

A dolgozatban alkalmazott módszerek többségének jelentős korlátai vannak, mind a rendelkezésre álló adatok mennyisége, mind a minősége (pl. „rejtett migráció”, regisztrációs pontatlanságok) tekintetében. Éppen ezért a kapott eredmények jelentős része némi bizonytalanságot rejt magában, így értelmezésük körültekintést igényel.

62 Ivančíková–Podmanická, 2023. Štatistika v súvislostiach, i.m. 77–82, 120–125, 160–164.; illetve Nagy Roland: Így öröklődik a magyarság. *uj szo.com*, 2023. november 16. Letöltése helye: <https://uj szo.com>; letöltés ideje: 2023. 12. 01.

A mérlegmódszerrel számolt asszimiláció, ami magába foglalja az intergenerációs és intragenerációs asszimilációt is, legfeljebb 26 ezer főre tehető. Mivel a kivándorlás e modellben alulbecsült, feltételezhető, hogy a tényleges asszimilációs veszteség 20 és 25 ezer fő között lehet, a teljes csökkenés 55–68%-át adva, ami összhangban van a szakirodalom által az előző évtizedekre kalkulált 55–65% közötti értékekkel.

A koreltolós módszerrel kapott érték ennél jóval alacsonyabb, legfeljebb 13 ezer fő, de ez csak az intragenerációs nemzetiségváltást foglalja magába (és tartalmazza a magyarok magasabb halálozása okozta különbséget is). Így ebből a nemzetváltási veszteség 10 ezer főre becsülhető, ugyanakkor fontos módszertani korlát, hogy e modellben a magyarok „elvárt” népesedését az össznépesség jellemzőiből kalkuláltuk, ami a vizsgált 10 évben – részben a bevándorlás hatására – még gyarapodott is. Ezek miatt e módszer eredménye valószínűleg pontatlanabb, mint a mérlegmódszeré.

Az intergenerációs asszimiláció nagyságát két módszerrel igyekeztem megbecsülni, azonban a rendelkezésre álló adatok csak korlátozottan alkalmasak pontos következtetések levonására. Azonban a módszertani korlátok ellenére mindkét módszer nagyjából hasonló eredményt adott: középértéken számolva a biológiai és etnikai reprodukció 2011 és 2021 közötti különbségeként 3,2–3,3 ezer fő adódott.

2011 és 2021 között tehát a szlovákiai magyarok fogyatkozásának legjelentősebb oka, a korábbiakhoz hasonlóan, a demográfiai asszimiláció volt, ami a csökkenés legalább felét okozta. Az asszimiláció mértéke a 2011–2021-es időszakban a korábbiakhoz képest gyakorlatilag nem változott. Megállapítható továbbá, hogy az intragenerációs asszimiláció (beleértve a Szilágyi által meghatározott első és harmadik asszimilációs típust) nagysága jelentősen meghaladja a generációk közötti asszimiláció (második típus) volumenét.

Az asszimiláció iránya, nem meglepő módon, követi a hatalmi és presztízviszonyok irányát, és leggyakrabban a szlovákok irányába mutat. A szlovákok mellett jelentős számban regisztrált a népszámlálás magyar és cigány identitáskategóriákkal való egyidejű azonosulást, elsősorban a magyar településterület keleti felében, ahol éppen emiatt a többes kötődések előfordulása gyakoribb.

Az asszimiláció nagyságát befolyásoló legjelentősebb tényező a magyarság helyi és regionális aránya. Ennek megfelelően a nyelvhatárperemi területeken, amelyeket egyre inkább szórványként azonosíthatunk, a vonatkozó értékek sokkal kedvezőtlenebbek, mint a tömbterületeken. Az adatok arra utalnak, hogy a klasszikus pozsonyi, kassai és nyitra-környéki szórványok mellett a demográfiai asszimiláció egyre jelentősebb a Nagykürtösi, a Szenci, a Kassa-környéki és a Rozsnyói járásban. Az utóbbi kedvezőtlen mutatói – a magyar településterület itteni relatív kompaktsága tükrében – különösen meglepőek. A cigányság által legmagasabb arányban lakott térségben (Rimaszombati, Nagyrőcei és Losonci járások)

egyszerre többirányú folyamatot valószínűsítünk. Kiinduló feltételezésünkkel szemben az itteni, a magyarság számára kedvező demográfiai folyamatokhoz csak kisebb mértékben járult hozzá a cigányság nagyobb mértékű magyar önidentifikációja, ehelyett inkább a már korábban is magát magyar nemzetiségűnek valló cigányság magasabb fertilitása lehet meghatározó. Ráadásul mindezzel párhuzamosan ezen térségekben is létezik egy – nem kiemelkedő mértékű – magyar→szlovák nemzetváltási folyamat.

Az eltérő anyanyelvet és nemzetiséget vallókat megvizsgálva egyértelműnek tűnik, hogy az etnikai vegyesség egyre elterjedtebb jelenség a magyar településterületen. A vegyesség terjedésével párhuzamosan a szlovákiai magyarok – akiknél még a szórványban is alapvetően a magyar anyanyelvűek többsége figyelhető meg – egyre inkább hasonlónak válnak a többi Kárpát-medencei magyar közösséghez, amelyeknél a szórványközösségek nemzetiségi többséggel jellemezhetők, összefüggésben ezen közösségek nyelvi asszimilációjával. Szlovákiában mindennek erős nyugat-keleti különbsége van; nyugaton átalakulóban van, és – főként a fiatalabbak körében – egyre erősebb a nemzetiségi kötődés szerepe, míg keleten, vélhetően összefüggésben a magyar nyelvű romák magas fertilitásával, továbbra is – és egyre inkább – az anyanyelvi kötődés a meghatározó. Mindez arra is felhívja a figyelmet, hogy a szlovákiai magyar népesség komplex demográfiai vizsgálatába a csak anyanyelve révén a magyarsághoz kötődő csoportok bevonása is fontos adalékokkal szolgálhat.

Járás	10-14 évesek	15-19 évesek	20-24 évesek	25-29 évesek	30-34 évesek	35-39 évesek	40-44 évesek	45-49 évesek	50-54 évesek	55-59 évesek	60-64 évesek	65-69 évesek	70-74 évesek	75-79 évesek	80-84 évesek	85-89 évesek	10-39 együtt
Pozsony	-4,3	4,3	26,9	36,9	85,4	54,7	21,8	21,1	20,3	15,4	-0,3	-2,9	-17,8	-28,0	-39,1	-57,5	43,8
Dunaszerdahelyi	-1,5	-3,2	-0,4	0,2	-1,2	0,1	0,7	0,6	-0,4	-2,9	-5,6	-11,4	-21,9	-27,7	-46,0	-65,5	-0,8
Galántai	-12,9	-10,9	-9,5	-16,4	-8,3	-9,7	-2,9	-2,6	-2,9	-5,4	-8,6	-12,0	-24,3	-32,9	-48,9	-66,1	-11,1
Komáromi	-1,8	-7,6	-6,1	-6,7	-2,7	-2,9	1,1	-1,3	-2,5	-5,8	-7,1	-12,1	-21,2	-30,6	-46,2	-63,7	-4,4
Kassa	-34,7	-15,1	-10,7	11,9	37,0	18,9	10,3	-1,8	7,6	8,3	-6,1	-11,5	-19,3	-26,2	-46,7	-66,8	4,8
Kassa-vidéki	-3,4	-13,7	-18,5	-17,6	-12,0	-12,0	-5,8	-8,6	-4,4	-10,3	-12,4	-14,1	-27,3	-33,0	-44,8	-63,5	-12,9
Lévai	-11,1	-15,4	-18,0	-20,2	-19,0	-14,5	-7,7	-7,0	-6,8	-7,5	-11,0	-14,9	-26,6	-30,6	-47,6	-65,0	-16,7
Losonci	10,8	1,4	-3,4	-5,2	0,0	-4,8	5,7	0,4	1,9	-3,9	-7,4	-16,5	-25,2	-34,5	-50,5	-65,6	-0,7
Nagy Mihályi	-1,4	-1,8	-5,5	-6,2	-9,3	-10,7	-9,0	-5,6	-6,9	-7,1	-11,9	-18,7	-25,3	-33,3	-50,1	-67,9	-6,4
Nyitrai	-38,6	-33,5	-34,4	-15,0	-15,2	-7,2	-3,6	-5,1	-12,9	-7,3	-6,9	-15,1	-26,6	-31,8	-42,9	-65,4	-20,1
Érsekújvári	-1,7	-2,8	-4,6	-8,9	-4,5	-7,9	-0,7	-1,5	-1,0	-1,5	-6,1	-13,4	-21,8	-29,1	-45,1	-64,5	-5,6
Nagyrócei	30,4	1,5	-7,4	-2,1	-4,8	-3,6	-3,7	-8,2	-8,2	-6,2	-10,4	-16,2	-29,2	-31,9	-47,2	-73,5	0,9
Rimaszombati	12,0	2,3	-2,2	-1,3	-0,3	-2,6	2,8	-0,6	1,1	-0,8	-6,8	-12,2	-27,5	-32,7	-48,4	-68,5	1,1
Rozsnyói	-21,2	-14,3	-18,9	-19,2	-15,2	-12,9	-9,0	-10,3	-8,6	-7,2	-13,1	-19,6	-27,3	-27,7	-43,0	-66,7	-16,5
Vágsegyesi	-13,9	-12,9	-11,6	-18,7	-14,7	-12,7	-7,1	-8,1	-6,9	-7,2	-11,5	-16,9	-22,2	-31,2	-46,5	-63,8	-14,2
Szenci	-12,9	-3,1	-1,9	5,7	1,6	8,0	10,8	2,2	-1,1	3,5	-3,4	-7,7	-20,1	-28,2	-39,4	-62,5	1,2
Töketerbesi	0,1	-8,4	-9,7	-15,4	-14,6	-14,0	-10,2	-6,5	-10,0	-8,0	-16,2	-18,9	-27,1	-29,9	-46,2	-67,0	-11,2
Nagykürtösi	-20,7	-14,6	-11,0	-16,2	-16,9	-12,6	-7,2	-11,0	-10,5	-8,8	-14,0	-19,5	-23,8	-35,8	-51,9	-66,2	-15,1
Szoldánia összesen	-18,5	-6,8	-6,3	-7,2	-4,4	-4,1	-0,5	-1,7	-2,3	-3,7	-8,0	-13,3	-23,3	-30,0	-45,6	-64,1	-7,4

I. melléklet: A magyar nemzetiségű öt éves korcsoportok számának változása 2011 és 2021 között járásonként (%)
 Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját számítás

Járási	lakosság száma	magyar nemzetiségűek		magyar anyanyelvűek		összes magyar kötődésű száma	többes kötődésű magyarok (a 2. nemzetiségűek nélküli)				többes kötődésű magyarok (a 2. nemzetiségűekkel)		AN-index			
		száma	aránya (%)	száma	aránya (%)		száma	aránya (%)	ebből magyar anyanyelvű (%)	ebből szlovák kötődésű (%)	száma	aránya (%)	2001	2011	2021	
Pozsony	475503	11297	2,4	11958	2,5	13567	4099	30,2	58,1	99,0	24,4	7256	47,7	115,6	108,4	105,9
Szenci	96715	8715	9,0	8678	9,0	9682	2063	21,3	49,3	98,7	17,5	3340	32,5	109,6	104,4	99,6
Dunaszerdahelyi	124669	85586	68,7	88795	71,2	90462	6957	7,7	72,5	88,1	7,9	12302	13,4	102,0	104,7	103,7
Galántai	95124	29582	31,1	30324	31,9	31712	3697	11,7	59,5	96,0	9,9	6002	18,5	103,0	103,1	102,5
Komáromi	100952	62166	61,6	66339	65,7	67767	7390	10,9	77,7	93,6	11,5	11833	17,1	105,7	107,6	106,7
Lévai	110469	23372	21,2	25134	22,8	26260	4156	15,8	71,0	95,5	14,6	6472	23,9	109,5	109,2	107,5
Nyitrai	164788	6798	4,1	7513	4,6	8130	1992	24,5	67,7	99,5	21,4	3191	36,9	118,4	115,1	110,5
Érsekújvári	138168	44066	31,9	47011	34,0	48621	6411	13,2	72,4	96,2	13,2	10640	21,3	107,8	108,7	106,7
Vágssellyei	51477	14385	27,9	14886	28,9	15676	2232	14,2	61,0	92,3	12,1	3492	21,7	104,8	104,4	103,5
Losonci	70422	16580	23,5	18866	26,8	19389	3491	18,0	82,4	72,4	17,4	6539	32,8	114,2	115,2	113,8
Nagyrócei	38669	7355	19,0	8425	21,8	8547	1454	17,0	86,2	79,2	21,0	2573	29,3	116,1	120,2	114,5
Rimaszombati	80666	31891	39,5	36643	45,4	37326	6451	17,3	86,4	46,7	19,8	13279	35,1	110,6	119,0	114,9
Nagykürtösi	41998	9004	21,4	10579	25,2	10776	2104	19,5	86,9	98,7	16,6	3147	28,2	116,1	116,4	117,5
Kassa	229040	5636	2,5	7633	3,3	8067	2995	37,1	82,6	98,8	35,3	4812	52,6	144,8	134,5	135,4
Kassa-vidéki	128346	10397	8,1	14839	11,6	15150	5175	34,2	92,7	90,2	34,7	7257	45,4	139,1	146,5	142,7
Nagyimihályi	108954	11371	10,4	13376	12,3	13620	2625	19,3	88,1	57,9	17,9	4528	32,6	115,2	118,2	117,6
Rozsnyói	59345	13559	22,8	15442	26,0	16279	3705	22,8	75,1	81,4	17,1	5496	32,4	112,6	112,1	113,9
Töketerbesi	103687	25034	24,1	29415	28,4	29760	5243	17,6	91,6	90,9	15,1	7875	26,0	115,6	115,4	117,5
Szolnoki	5449270	422065	7,7	462175	8,5	481100	77960	16,2	75,7	85,0	15,3	128482	25,9	110,1	111,0	109,5

2. melléklet: A magyar kötődésű lakosság anyanyelvű és nemzetiség szerinti, 2021
Forrás: Szlovák Statisztikai Hivatal népszámlálási adatai alapján saját számítás